

Проект Ради Європи
«Боротьба з насильством щодо дітей в Україні, Фаза II»

Методичні рекомендації щодо проведення моніторингу дотримання права дітей на захист від насильства та жорстокого поводження

Будуємо Європу для дітей
та разом з дітьми

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГУ
ДОДЕРЖАННЯ ПРАВА ДІТЕЙ
НА ЗАХИСТ ВІД НАСИЛЬСТВА
ТА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ**

Підготували Елайн Саммон (Elayn Sammon) і Катерина Бороздіна за дорученням Департаменту захисту прав дитини Директорату протидії дискримінації Ради Європи

За загальною редакцією Філіпішиної А.А., представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з дотримання прав дитини та сім'ї

У Методичних рекомендаціях щодо проведення моніторингу дотримання права дітей на захист від насильства та жорстокого поводження представлено практичний інструментарій, який враховує найкращі міжнародні та національні практики у цій сфері. Методичні рекомендації підготовлені насамперед для співробітників Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також вони стануть у нагоді працівникам державних і недержавних організацій та інституцій, які спеціалізуються у сфері захисту прав дитини, а також урядовцям, керівникам і фахівцям центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, – усім, кого цікавлять питання моніторингу дотримання прав дітей.

Підготовлено та надруковано за фінансової підтримки Проекту Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», фаза II.

Зміст, висновки та рекомендації належать авторам цього видання і не обов'язково відображають офіційну позицію Проекту або Ради Європи. Під час використання матеріалів посилання на це видання є обов'язковим.

ЗМІСТ

1. Список скорочень	5
2. Вступ.....	6
2.1. Мета проведення моніторингового візиту з питань дотримання прав дитини та сім'ї органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності.....	6
3. Забезпечення права дітей на захист від насильства та жорстокого поводження: міжнародні, національні стандарти та зобов'язання	7
3.1. Міжнародні стандарти та зобов'язання України.....	7
3.2. Національне законодавство щодо виявлення випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми та їх захисту	11
3.3. Роль та обов'язки Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у здійсненні моніторингу діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо виявлення випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми й забезпечення права дітей на захист.....	17
4. Забезпечення права дітей на захист від насильства і жорстокого поводження – принципи і визначення	19
4.1. Визначення насильства над дітьми та жорстокого поводження з дітьми	19
4.2. Право на справедливий підхід, інклюзивність	22
4.3. Безпека дітей та моніторів.....	24
4.4. Права дитини, які мають бути охоплені моніторингом	26
4.5. Моніторингові візити.....	30
4.5.1. Моніторинг з питань забезпечення права дитини на захист від насильства та жорстокого поводження відповідно до міжнародного досвіду.....	31
4.5.2. Об'єкти моніторингу.....	33
4.5.2.1. Служби у справах дітей.....	34
4.5.2.2. Центри соціальних служб	36
4.5.2.3. Уповноважені підрозділи органів Національної поліції України	38
4.5.2.4. Органи управління освітою, заклади освіти, установи та організації системи освіти	39

4.5.2.5. Органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я	40
4.5.2.6. Притулки для дітей	41
4.5.2.7. Центри соціально-психологічної реабілітації дітей	43
4.5.2.8. Будинки дитини.	46
4.5.2.9. Дитячі будинки-інтернати.	49
4.5.2.10. Дитячі будинки та загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.....	54
4.5.2.11. Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю	60
4.5.2.12. Особливості проведення моніторингу служби у справах дітей, центру соціальних служб, закладу соціального захисту	61
4.5.3. Включення дітей та взаємодія з дітьми під час моніторингу: спілкування з дітьми під час моніторингових візитів	62
4.5.4. Підготовка звіту за результатами моніторингового візиту	64
4.6. Безвиїзні перевірки	65
4.7. Збір адміністративних даних	66
4.7.1. Дані про кількість випадків у співставленні з конкретними показниками звітності та інших додаткових даних	66
4.7.2. Дані про отримані скарги, судовий розгляд справ, кримінальні провадження	67
4.7.3. Статистична інформація щодо насильства та жорстокого поводження з дітьми	67
5. Додатки	69
5.1. Три обґрунтування, використані під час бесід з дітьми під час надання послуг у Швеції.....	69
5.2. Як спілкуватися з дітьми.....	70
5.3. Форма звіту.....	72
5.4. Корисна інформація для дитини щодо бесіди з монітором.....	73
5.5. Орієнтовний перелік питань під час проведення моніторингу права на захист від домашнього насильства у місцевих державних адміністраціях та органах місцевого самоврядування	75

1. СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

КПД Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини

ЦСР Цілі сталого розвитку

ВООЗ Всесвітня організація охорони здоров'я

КК Кримінальний кодекс України

РЄ Рада Європи

2. ВСТУП

2.1. Мета проведення моніторингового візиту з питань додержання прав дитини та сім'ї органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений) здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України. Такі дії повинні ґрунтуватися на інформації, отриманій у результаті незалежного моніторингу.

Моніторинговий візит є одним із інструментів здійснення Уповноваженим, його представниками, працівниками Секретаріату Уповноваженого контролю й оцінки стану додержання прав і свобод дітей.

Ці Методичні рекомендації мають сприяти впровадженню єдиного підходу до проведення моніторингових візитів для усіх, хто бере участь в таких візитах, та підготовки звітної документації.

Методичні рекомендації підготовлені насамперед для співробітників Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також вони стануть у нагоді працівникам державних і недержавних організацій та інституцій, які спеціалізуються у сфері захисту прав дитини, а також урядовцям, керівникам і фахівцям центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, – усім, кого цікавлять питання моніторингу дотримання прав дітей.

3. Забезпечення права дітей на захист від насильства та жорстокого поводження: міжнародні, національні стандарти та зобов'язання

3.1. Міжнародні стандарти та зобов'язання України.

20 листопада 1959 року Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй було проголошено Декларацію прав дитини, яка включає 10 соціальних і правових принципів:

- ▶ Кожна дитина користується правами без будь-яких форм дискримінацій.
- ▶ Дитина повинна користуватися особливим захистом.
- ▶ Дитина з моменту народження набуває ім'я і національність.
- ▶ Дитина повинна користуватися благами соціального забезпечення.
- ▶ Дитині, яка є фізично, розумово або соціально не повноцінна, повинні надаватися спеціальне лікування, освіта та догляд.
- ▶ Дитина повинна зростати під доглядом її батьків.
- ▶ Дитина має право на отримання освіти.
- ▶ Дитина за будь-яких обставин повинна бути серед перших, хто отримує захист та допомогу.
- ▶ Дитина повинна бути захищена від усіх форм занедбання, жорстокості та експлуатації.
- ▶ Дитина повинна бути захищена від расової, релігійної або іншої дискримінації.

29 листопада 1985 року на VII Конгресі ООН були прийняті Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), 14 грудня 1990 року на VIII Конгресі ООН – Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, а 20 листопада 1989 року – **Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини** (КПД), яка ратифікована Україною в 1991 році.

КПД є першим і основним міжнародним правовим документом обов'язкового характеру, у якому висвітлено широкий спектр прав дитини щодо захисту від насильства та жорстокого поводження тощо.

«Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину» (пункт 1 статті 19).

«Держави-учасниці забезпечують, щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поводження чи покарання» (стаття 37).

«Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини» (стаття 39).

«Держави-учасниці визнають право дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може являти небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку» (пункт 1 статті 32).

«Держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень» (стаття 34).

Україна ратифікувала і факультативні протоколи до КПДⁱ:

- ▶ у 2003 році – Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії;
- ▶ у 2005 році – Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, який стосується участі дітей у збройних конфліктах;
- ▶ у 2016 році – Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомленьⁱⁱ, який стосується моніторингу захисту дітей від насильства та жорстокого поводження і «підсилює і доповнює національні та регіональні механізми, що дозволяють дітям подавати скарги на порушення їх прав».

До основних директив та рекомендацій Ради Європи щодо дітей належатьⁱⁱⁱ:

- ▶ Рекомендація CM/Rec (2015) 4 щодо запобігання та вирішення спорів, пов'язаних зі зміною місця проживання дитини. Ця рекомендація стосується ситуацій, у яких є чи може бути розбіжність думок щодо зміни місця проживання дитини чи в межах юрисдикції держави-члена (відповідно до

Принципу 7) чи за кордоном. Ця рекомендація особливо стосується ситуацій, у яких внаслідок зміни місця проживання дитина підпадає під ризик втрати контактів чи суттєвого порушення контактів зі своїми батьками чи іншими суб'єктами батьківської відповідальності;

- ▶ Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010). Вони стосуються питання про місце і роль, а також думки, права та потреби дитини під час судових розглядів, а також процесів, альтернативних таким розглядам. Керівні принципи повинні застосовуватися до всіх способів, якими діти можуть з будь-якої причини та в будь-якій якості контактувати з усіма компетентними органами та службами, що беруть участь у здійсненні кримінального, цивільного або адміністративного права. Керівні принципи спрямовані на забезпечення того, щоб у процесі таких розглядів усі права дітей, серед яких право на інформацію, представництво, участь і захист, повністю дотримувались з урахуванням рівня зрілості й розуміння дитини, а також обставин справи. Дотримання прав дітей не повинно ставити під загрозу права інших зацікавлених сторін;
- ▶ Рекомендація CM/Rec (2009) 13 щодо громадянства дітей. Вона сприяє зменшенню кількості дітей без громадянства, полегшенню їхнього доступу до громадянства та забезпечення права на громадянство;
- ▶ Рекомендація № R (91) 9 щодо невідкладних заходів у справах сім'ї. Державам слід вжити невідкладних заходів із забезпечення того, щоб для судів та інших уповноважених органів, які опікуються справами сім'ї, були доступні дієві невідкладні заходи для захисту дітей та інших осіб, які потребують особливого захисту, й допомоги та інтересам яких загрожує небезпека;
- ▶ Рекомендація № R (84) 4 про батьківську відповідальність. Рекомендує державам вдосконалити законодавство в тому, що стосується батьківської відповідальності, з метою сприяння розвитку особистості дитини та захисту її особи, моральних і матеріальних інтересів, гарантуючи водночас правову рівність між батьками;
- ▶ Рекомендація № R (79) 17 щодо захисту дітей від жорстокого поводження. Рекомендує урядам держав-членів вжити всіх потрібних заходів задля безпеки дітей, які зазнали жорстокого поводження та фізичних травм, постраждали від браку піклування чи від психологічного насильства, що здатне поставити під загрозу їхній фізичний, розумовий та емоційний розвиток, якщо зловживання викликано діями чи бездіяльністю осіб, відповідальних за піклування над дитиною, або інших осіб, що здійснюють тимчасовий чи постійний нагляд за ними.

У 2012 році Україна ратифікувала **Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція)^{iv}**. Ця Конвенція є першим інструментом, що кваліфікує різні форми сексуального насильства стосовно дітей як кримінальні злочини, зокрема такі зловживання, які вчиняються вдома або у сім'ї, із застосуванням сили, примусу або погроз. Лансаротська конвенція вимагає, щоб держави запровадили кримінальну відповідаль-

ність за всі види сексуальних злочинів проти дітей. Вона встановлює, що держави в Європі та за її межами повинні ухвалити конкретне законодавство і заходи щодо запобігання сексуальному насильству, захисту дітей-жертв та притягнення кривдників до відповідальності.

Лансаротський комітет – це орган, створений для спостереження за тим, чи ефективно держави виконують положення Лансаротської конвенції. Комітет також уповноважений сприяти збору, аналізу та обміну інформацією, досвідом і кращими практиками з метою підвищення потенціалу щодо запобігання та припинення сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей. Комітет регулярно публікує звіти про виконання, висновки та декларації.^v Це пов'язано з **Декларацією Лансаротського комітету 2019 року про захист дітей, які перебувають поза домом, від сексуальної експлуатації та сексуального насильства**^{vi}, в якій міститься положення про те, що держави-учасниці конвенції забезпечують *«ефективний моніторинг практики і стандартів для запобігання / боротьби з сексуальним насильством над дітьми»* (2.vi.).

У березні 2020 року Україна підтвердила свою прихильність досягненню Цілей сталого розвитку (ЦСР), включаючи **ЦСР 5.2: Зниження рівня гендерного та домашнього насильства і забезпечення ефективного запобігання його проявів і своєчасно наданої допомоги жертвам**, а також **ЦСР 16.2: Покласти край жорстокому ставленню, експлуатації, торгівлі дітьми та всім формам насильства і тортур стосовно дітей**.^{vii} Конкретні індикатори та цілі для України, пов'язані з ЦСР, наведені в Розділах 5.2 і 5.3. цих Рекомендацій.

12 вересня 2020 року Україна отримала офіційний статус члена **«Партнерства Біарріц»**, міжнародної ініціативи рівних прав і можливостей, і тому бере на себе зобов'язання у п'яти сферах, включаючи запобігання насильству.^{viii}

Європейська мережа омбудсменів з прав дитини (ЕНОС) працює з 43-ма незалежними установами із захисту прав дітей у 34-х країнах, що входять до складу Ради Європи.^{ix} Дл її складу входить Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Його мандат полягає у сприянні заохоченню і захисту прав дітей. ЕНОС встановлює зв'язки та обмінюється інформацією та стратегіями з незалежними правозахисними установами – дитячими омбудсменами, уповноваженими у справах дітей або координаторами з прав дітей у національних правозахисних установах або загальних офісах омбудсменів.

3.2. Національне законодавство щодо виявлення випадків насильства та жорстокого поведження з дітьми та їх захисту

Основними законами та іншими нормативно-правовими актами щодо захисту прав дітей в Україні є:

- ▶ Конституція України;
- ▶ Сімейний кодекс України;
- ▶ Кримінальний кодекс України;
- ▶ Цивільний кодекс України;
- ▶ Закон України «Про охорону дитинства»;
- ▶ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»;
- ▶ Закон України «Про соціальні послуги»;
- ▶ Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»;
- ▶ Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866;
- ▶ Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поведження, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 585;
- ▶ Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658.

Право дітей на захист від усіх форм насильства гарантується статтями 28, 52 Конституції України:

стаття 28: Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

стаття 52: Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Закон України «Про охорону дитинства» визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет.

ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства»:

«Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

Держава здійснює захист дитини від:

усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;

втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин;

залучення до екстремістських релігійних психокультових угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо.

Працівники закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, фізичної культури і спорту, оздоровлення та відпочинку, які контактують з дітьми, повинні бути ознайомлені з інформацією про захист дітей від усіх форм насильства, у тому числі домашнього насильства, експлуатації, найгірших форм дитячої праці або інших проявів жорстокого поводження з дитиною».

Визначення поняття «жорстоке поводження з дитиною» наведене у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»¹ та п. 2 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 585²:

«жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою її експлуатації з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»:

«домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в ме-

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>

жах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь».

Особливістю Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» є те, що дитиною, яка постраждала від домашнього насильства, є не тільки дитина, яка зазнала домашнього насильства, а й яка стала свідком (очевидцем) такого насильства:

«дитина, яка постраждала від домашнього насильства (постраждала дитина), – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства».

Вищезазначеним Законом визначено права постраждалої дитини:

«Стаття 22: Постраждала дитина має всі права постраждалої особи, реалізація яких забезпечується з урахуванням найкращих інтересів дитини, її віку, статі, стану здоров'я, інтелектуального та фізичного розвитку».

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» також дає визначення дитини, яка вчинила домашнє насильство:

«дитина-кривдник – особа, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі».

Особливості надання допомоги та захисту постраждалим особам визначені ст. 20 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»:

«Питання надання допомоги постраждалим дітям вирішують їхні батьки, інші законні представники дитини, а якщо батьки, інші законні представники дитини є кривдниками дитини або ухиляються від захисту прав та інтересів дитини, – органи опіки та піклування, у тому числі за зверненням родичів дитини (баби, діда, повнолітніх брата, сестри), мачухи або вітчима дитини, якщо вони не є кривдниками».

Організаційно-правові засади та гарантії державної підтримки та соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, в тому числі тих, які постраждали від насильства та жорстокого поводження, забезпечення їхніх прав та інтересів регулює Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 585.

Відповідно до абзацу 6 п. 2 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 585 (далі – Порядок):

«дитина, яка постраждала від насильства або жорстокого поводження, вважається такою, яка перебуває у складних життєвих обставинах».

Відповідно до абзацу 6 п. 2 вищезазначеного Порядку, суб'єктами виявлення та/або організації соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, в тому числі тих, які постраждали від насильства або жорстокого поводження, є:

- *органи державної влади, органи місцевого самоврядування;*
- *заклади освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення;*
- *структурні підрозділи районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад, сільських, селищних рад об'єднаних територіальних громад з питань освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;*
- *служби у справах дітей;*
- *центри соціальних служб, фахівці із соціальної роботи або інші надавачі соціальних послуг;*
- *органи Національної поліції;*
- *територіальні органи ДСНС та підпорядковані підрозділи;*
- *спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правової допомоги, регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, бюро правової допомоги;*
- *суди;*
- *органи прокуратури;*
- *загальні та спеціалізовані служби підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, відповідно до Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству".*

Пункт 4 Порядку передбачає виявлення дитини, яка постраждала або ймовірно постраждала від насильства або жорстокого поводження, шляхом:

- *самозвернення дитини (в усній та (або) письмовій формі, зокрема із застосуванням засобів електронної комунікації, зокрема щодо порушення її прав і свобод, жорстокого поводження, домашнього насильства) до будь-якого суб'єкта;*
- *звернення та надсилання повідомлень підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, зокрема з використанням дитячої «гарячої» телефонної лінії, кол-центрів з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, громадських об'єднань та міжнародних неурядо-*

вих організацій, фізичних осіб – підприємців та фізичних осіб, які надають соціальні послуги, громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, в інтересах дитини, що перебуває у складних життєвих обставинах (в усній та (або) письмовій формі, зокрема із застосуванням засобів електронної комунікації) до будь-якого суб'єкта;

- *отримання інформації про дитину, яка постраждала або ймовірно постраждала від насильства або жорстокого поводження, під час виконання професійних чи службових обов'язків посадовими особами, працівниками суб'єктів.*

Ідентифікацію дитини, яка постраждала або ймовірно постраждала від насильства або жорстокого поводження, суб'єкти здійснюють шляхом встановлення або отримання інформації, у тому числі пов'язаної з ознаками, зазначеними у ч. 2 п. 4 Порядку:

- *будь-якою формою рабства або практикою, подібною до рабства, зокрема продажем дітей та торгівлею ними, борговою залежністю, примусовою чи обов'язковою працею, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;*
- *використанням, вербуванням або пропонуванням дитини для зайняття проституцією, виробництва творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм, інших предметів порнографічного характеру;*
- *роботою, яка за характером чи умовами виконання може заподіяти шкоду фізичному або психічному здоров'ю дитини;*
- *використанням дитини в жебрацтві, втягненні її в жебрацтво (систематичне випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб);*
- *втягненні дитини у злочинну діяльність, залученні її до вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин;*
- *діями, що призвели до виникнення обставин, за яких дитина стала очевидцем злочину проти життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи, статевої недоторканності особи;*
- *діяннями (діями або бездіяльністю) домашнього насильства, внаслідок якого дитина постраждала або свідком (очевидцем) якого вона була;*
- *діяннями (діями або бездіяльністю) домашнього насильства, в якому дитина є кривдником;*
- *вчиненням булінгу (цькування) стосовно дитини;*
- *вчиненням булінгу (цькування) дитиною;*
- *незабезпеченням дитини належним харчуванням, необхідною медичною допомогою, відповідним для її віку доглядом.*

У разі виявлення вищезазначених ознак обов'язково має бути проведена оцінка рівня безпеки дитини, яку проводить служба у справах дітей разом з уповноваженим підрозділом органів Національної поліції, фахівцем із соціальної роботи, представниками закладу охорони здоров'я. До проведення оцінки рівня безпеки дитини можуть бути додатково залучені уповноважені суб'єкти в межах своїх повноважень.

Відповідно до п. 6 Порядку усі звернення і повідомлення стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі через жорстоке поводження або насильство, негайно реєструються суб'єктами в **журналі обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах**, із зазначенням такої інформації:

- дата та час отримання звернення, повідомлення;
- форма подачі звернення, повідомлення (усна та (або) письмова, через засоби електронної комунікації);
- назва суб'єкта, організації чи прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, яка надіслала звернення, повідомлення, її контактні дані (телефон, у разі наявності електронна адреса);
- прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце проживання (перебування) дитини, стосовно якої отримано звернення або повідомлення;
- стислий зміст звернення, повідомлення;
- відмітка про наявність ризиків для життя та здоров'я дитини;
- відмітка про наявність факту скоєння стосовно дитини та/або дитиною домашнього насильства з конкретизацією його форми (фізичного, сексуального, психологічного або економічного);
- відомості про батьків дитини, інших законних представників;
- прізвище, ім'я, по батькові працівника, який прийняв звернення, повідомлення, та/або відповідального за роботу із зверненням, повідомленням;
- відомості про заходи, вжиті для захисту прав та інтересів дитини;
- дата, час та форма надіслання інформації про дитину до інших суб'єктів, їх найменування;
- додаткова інформація про дитину та її сім'ю, необхідна для забезпечення її соціального захисту.

Координацію діяльності щодо виявлення та захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі через жорстоке поводження або насильство, безпосереднє ведення їх справ здійснюють служби у справах дітей. У сільській місцевості персональну відповідальність за забезпечення виявлення випадків насильства або жорстокого поводження з дітьми несуть сільські, селищні, міські голови, а також старости сіл і селищ, визначені за рішенням місцевої ради територіальної громади.

3.3. Роль та обов'язки Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у здійсненні моніторингу діяльності органів виконавчої влади та самоврядування щодо виявлення випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми та забезпечення права дітей на захист

Конституцією України передбачено, що кожна людина може звернутися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Детально питання організації діяльності Уповноваженого визначені в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (далі – Закон). Згідно із Законом, парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини й громадянина та захист прав кожної людини на території України й у межах її юрисдикції здійснює на постійній основі Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. У своїй діяльності Уповноважений керується Конституцією України, законами України та чинними міжнародними угодами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Метою парламентського контролю додержання конституційних прав і свобод людини й громадянина, який здійснює Уповноважений, є:

- ▶ захист прав і свобод людини й громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними угодами України;
- ▶ додержання та повага до прав людини й громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій та їх посадових і службових осіб;
- ▶ запобігання порушенням прав і свобод людини й громадянина або сприяння поновленню порушених прав;
- ▶ сприяння приведенню законодавства України про права й свободи людини й громадянина у відповідність до Конституції України й міжнародних стандартів у цій сфері;
- ▶ запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод;
- ▶ сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу.

Статтю 13 Закону Уповноваженому надано право відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету будинки дитини, дитячі будинки-інтернати, притулки для дітей, дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, центри соціально-психологічної реабілітації дітей тощо. При цьому Уповноважений має право проводити бесіди з особами, які перебувають у зазначених закладах, та отримувати інформацію стосовно поводження з цими особами та умовами їх утримання.

Саме моніторингові візити є одним з інструментів здійснення Уповноваженим або його представниками контролю й оцінки стану дотримання права дитини на захист від насильства та жорстокого поводження.

Моніторингові візити проводяться відповідно до затвердженого плану або як реагування на звернення фізичних чи юридичних осіб щодо порушення права дітей на захист від насильства та жорстокого поводження.

4. Забезпечення права дітей на захист від насильства і жорстокого поводження – принципи і визначення

4.1. Визначення насильства над дітьми та жорстокого поводження з дітьми

У статті 19 КПД ООН зазначено: «Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину».

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) розглядає насильство стосовно дітей як «усі форми насильства щодо людей молодше 18 років, що здійснюються батьками або іншими опікунами, однолітками, романтичними партнерами або незнайомцями» і виділяє шість основних типів міжособистісного насильства, яке може відбутися:

- ▶ Жорстоке поводження (зокрема жорстоке покарання) включає фізичне, сексуальне та психологічне / емоційне насильство; зневагу до немовлят, дітей та підлітків з боку батьків, опікунів та інших авторитетних осіб, найчастіше вдома, але також і в таких умовах, як школи та дитячі будинки.
- ▶ Булінг (зокрема кібербулінг) – це небажана агресивна поведінка іншої дитини або групи дітей, які не є братами і сестрами і не перебувають у романтичних стосунках з жертвою. Це пов'язано з повторюваними фізичними, психологічними або соціальними травмами і часто відбувається у школах та інших місцях, де збираються діти, а також в Інтернеті.
- ▶ Насильство серед молоді найпоширеніше серед дітей і молоді у віці 10–29 років. Частіше за все воно відбувається у громадських місцях між знайомими і незнайомими людьми, включає залякування і фізичне насильство зі зброєю або без неї (наприклад, з вогнепальною зброєю і ножами) і може включати групове насильство.
- ▶ Насильство з боку інтимного партнера (або домашнє насильство) включає фізичне, сексуальне та емоційне насильство з боку інтимного партнера або колишнього партнера. Хоча жертвами можуть бути й особи чоловічої статі, насильство з боку інтимного партнера непропорційно стосується жінок.

Зазвичай це відбувається стосовно дівчат у дитячих шлюбах і в ранніх/примусових шлюбах. Серед тих, хто знаходиться в романтичних стосунках, але таких, що не перебувають у шлюбі підлітків, це називають «насильством на побаченнях».

- ▶ Сексуальне насильство включає завершений сексуальний контакт або його спробу без згоди, дії сексуального характеру, які не пов'язані з контактом (такі, як вуаєризм або сексуальні домагання); акти сексуальної торгівлі, вчинені проти тих, хто не може дати згоду або відмовитися; онлайн-експлуатація.
- ▶ Емоційне, або психологічне насильство містить обмеження пересування дитини, глузування, погрози і залякування, дискримінацію, відторгнення та інші нефізичні форми ворожого ставлення.

Коли насильство спрямоване проти дівчатк або хлопчиків через їх біологічну стать або гендерну ідентичність, будь-який з цих видів насильства може також становити насильство за ознакою статі.^x

Форми насильства докладно описані в Зауваженні загального порядку № 13 (2011 р.) КПД.^{xi} В огляді наведено відомості про таке:

«Діти можуть піддаватися насильству з боку дорослих, насильство може відбуватися і серед дітей. Крім того, деякі діти заподіюють собі шкоду. Комітет визнає, що форми насильства часто відбуваються одночасно і що вони можуть містити категорії, що використовуються тут для зручності. І дівчатка, і хлопчики піддаються ризику всіх форм насильства, але насильство часто має гендерний компонент. Наприклад, дівчатка можуть піддаватися більшому сексуальному насильству вдома, ніж хлопчики, тоді як хлопчики можуть з більшою ймовірністю зіткнутися з насильством усередині системи кримінального правосуддя» (Стаття V.A. 1.19)³.

Конкретні види насильства та жорстокого поведіння детально описані у статтях V.A.1.20-32⁴ і включають:

Види:

- ▶ психологічне насильство;
- ▶ фізичне насильство;
- ▶ сексуальні домагання та експлуатацію;
- ▶ економічне.

Прояви:

- ▶ нехтування або недбале поведіння;

³ https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.13_en.pdf

⁴ https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.13_en.pdf

- ▶ тілесні покарання;
- ▶ самоушкодження;
- ▶ катування та нелюдське або поведження, що принижує гідність, або покарання;
- ▶ шкідливі звичаї, зокрема тілесні покарання і дитячі шлюби.

Середовище, де вчиняється насильство:

- ▶ насильство серед дітей;
- ▶ насильство у ЗМІ;
- ▶ насильство через інформаційні та комунікаційні технології;
- ▶ інституційні та системні порушення прав дитини.

Стаття 5.2 Лансаротської конвенції встановлює, що держави-учасниці повинні вживати адекватних заходів для забезпечення того, щоб особи, які зустрічаються з дітьми під час своєї роботи (наприклад, у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, судової та правоохоронної діяльності, а також під час спортивних і культурних заходів), мали адекватні знання про насильство і жорстоке поведження з дітьми та засобах їх виявлення. Це означає наявність **адекватної політики і процедур для набору, навчання та підвищення обізнаності осіб, які контактують з дітьми під час своєї роботи.**

Також необхідно зважати, що великий вплив на формування поведінки, включно зі схваленням та вчиненням насильства і жорстокого поведження з дітьми, мають соціальні норми. Наприклад, соціальна терпимість до насильства як звичайний метод виховання дитини. Зміна цих норм – найважливіший компонент запобігання насильству і жорсткому поведженню з дітьми та реагування на них. Розуміння того, які норми існують у суспільстві, робота над їх зміною і перетворенням вимагає систематичного збору даних про ставлення до насильства і жорстокого поведження з дітьми.

Жорстоке поведження, або насильство відносно дитини, може бути:⁵

- ▶ в сім'ї (батьки або один з батьків, особи, які їх замінюють);
- ▶ у школі, дитячій установі (ставлення педагогів, інших працівників закладів);
- ▶ в мікросередовищі (оточення в дитячому колективі, у виховних установах, закладах соціального захисту дітей тощо).

Жорстоке поведження або насильство з погляду порушення прав дитини можна розглядати як:

- ▶ ігнорування потреб дітей, порушення їхніх прав;

⁵ file:///C:/Users/KBCBF~1.BOR/AppData/Local/Temp/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83_0.pdf

- ▶ відсутність догляду за ними (чи незадовільний догляд);
- ▶ ізоляція дитини, бойкот (у дитячому колективі);
- ▶ безвідповідальність стосовно дітей;
- ▶ бездіяльність щодо дитини у скрутній ситуації;
- ▶ насильство (фізичне, економічне, психологічне, сексуальне);
- ▶ глузування, неповага до гідності, особистості дитини;
- ▶ ставлення до дитини, яке не враховує її вік: дитина просто не в змозі виконати те, що вимагають від неї;
- ▶ нехтування дитиною.

Жорстоке поводження або насильство відносно дитини може відбуватися на таких рівнях:

- ▶ «батьки – діти» (родинні зв'язки);
- ▶ «дорослі – діти» (професійне спілкування);
- ▶ «діти – діти» (міжособистісні стосунки);
- ▶ «діти – чужі, незнайомі».

Жорстоке поводження з дітьми може бути як одномоментним, так і довготривалим, та може призвести до загибелі дитини, до емоційного або психічного травмування. Воно може відбуватися у вигляді насильства. Жорстоке поводження – поняття, ширше за насильство, оскільки воно не завжди умисне, свідоме, але може не задовольняти при цьому потреби й інтереси дітей, бути вираженим у грубій формі.

Насильство, на відміну від жорстокого поводження, – це будь-яке свідоме і навмисне застосування сили з метою встановлення влади і контролю.

Отже, насильство та жорстоке поводження можуть мати різні форми, проявлятися на різних рівнях, але вони завжди завдають шкоди здоров'ю, розвитку і соціалізації дитини.

4.2. Право на справедливий підхід, інклюзивність

Лансаротська конвенція визнає **права дітей**, сформульовані в КПД, як «*основний наявний міжнародний інструмент у сфері захисту прав дітей*».^{xii}

Керівні принципи КПД:

- ▶ недискримінація – всі діти мають однакові права без будь-якої дискримінації;

- ▶ найкращі інтереси дитини як основне міркування в усіх заходах, що стосуються дітей;
- ▶ невід’ємне право дитини на життя і зобов’язання держав-учасниць забезпечити максимально можливе виживання і розвиток дитини;
- ▶ право дитини вільно висловлювати свої погляди з усіх питань, що стосуються дитини, і цим поглядам приділяється належна увага.

Принцип недискримінації також закріплений як всеосяжний у Лансаротській конвенції.

«Виконання положень цієї Конвенції Сторонами, зокрема вжиття заходів для захисту прав жертв, забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: статі, раси, кольору шкіри, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження, сексуальної орієнтації, стану здоров’я, інвалідності або іншого статусу» (Стаття 2).

У зв’язку з цим потрібен справедливий підхід, який визнає, що у кожній дитини різні обставини, і розподіляє ресурси і можливості, необхідні для досягнення рівного результату. **Право справедливості** просто дає більше тим, хто її потребує, що пропорційно їхнім власним обставинам, щоб гарантувати всім рівні можливості. У підході до моніторингу, що орієнтований на право справедливості, буде враховано гендерні аспекти, визнаючи, що дівчатка піддаються вищому рівню сексуального насильства і жорстокого ставлення, ніж хлопчики, і що хлопчики повідомляють про вищий рівень фізичного насильства в деяких умовах.^{xiii} Також будуть розглянуті множинні форми маргіналізації, які можуть сприяти насильству і жорстокому ставленню до дітей, зокрема соціально-економічний статус і етнічну приналежність.^{xiv}

Право справедливості особливо важливе для інклюзивності. **Інклюзивність (включення)** – створення середовища, в якому будь-яка людина або група можуть відчувати себе радісними, шанованими, підтриманими та цінними для повноцінної участі. «Повне й ефективне залучення та включення до суспільства» – це основоположний принцип Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.^{xv} Принцип інклюзії вимагає наявності конкретної стратегії охоплення для залучення дітей з інвалідністю (особливо дівчаток), які в іншому разі не могли б брати участь через відсутність доступної інформації, інфраструктури і мобільності, вищі витрати, заклопотаність з приводу стигми або інших аспектів виключення. Включення дітей з інвалідністю в діяльність з моніторингу має вирішальне значення, оскільки вони піддаються набагато вищому ризику насильства, ніж їхні здорові однолітки.^{xvi}

Правозахисний, орієнтований на справедливість, та інклюзивний підхід до моніторингу буде відповідати керівним принципам КПД, Лансаротської конвенції та враховувати демографію цільової групи населення.

4.3. Безпека дітей та моніторів

Трапляються випадки, коли співробітники або керівництво закладів чи установ, у яких перебувають діти, можуть використовувати свою владу всупереч правам та найкращим інтересам дітей, зокрема вчиняти насильство відносно них. Ця форма насильства (вчинена особою, яка відповідає за безпеку дитини в рамках своєї роботи) називається порушеннями гарантій захисту.

Захист — це відповідальність організацій для забезпечення того, що їхні працівники, діяльність і програми не завдають шкоди дітям і вразливим дорослим, а також що вони не піддають їх ризику шкоди та зловживань. Цей загальний термін також охоплює запобігання сексуальній експлуатації та насильству (prevention of sexual exploitation and abuse — PSEA) і захист дітей (джерело: Safeguarding Resource and Support Hub (Центр ресурсів з оберігання та підтримки)).

Оберігати дітей означає захищати їх від зловживань та жорстокого поводження, запобігати шкоді здоров'ю чи розвитку дітей, забезпечувати життя дітей в умовах безпечного та ефективного догляду, вживати заходів із забезпечення найкращих інтересів для всіх дітей та молоді.

Захист має бути спрямовано на запобігання та усунення шкоди, яка, можливо, була завдана персоналом закладу, установи, яку монітор перевіряє. У цьому контексті захист означає захист дітей від сексуальної експлуатації, жорстокого поводження, сексуальних домагань та інших видів насильства. Захист зобов'язує заклади, установи, де перебувають діти, запроваджувати політики і процедури для запобігання та усунення шкоди, заподіяної персоналом, адміністрацією.

Ці політики та процедури також повинні захищати персонал від необґрунтованих звинувачень і від зловживання владою з боку перевіряючих, з яким вони взаємодіють під час своєї діяльності.

У контексті моніторингу це особливо важливо для запобігання:

- ▶ прямій шкоді дітям, які можуть піддаватися насильству і жорсткому поводженню з боку співробітників закладу, установи;
- ▶ прямій шкоді дітям через їхню участь у моніторингу, під час якого їх можуть попросити згадати або розповісти про свій досвід.

Доступно кілька ресурсів, які можуть допомогти розробити свої власні політики і процедури захисту, що відповідають контексту. Вони можуть включати:

- ▶ стандартні робочі процедури управління ризиками, пов'язаними із захистом дітей;
- ▶ політику найму і відбору, яка включає розгляд (перевірку) персоналу, щоб переконатися, що він не являє небезпеки для дітей;
- ▶ вимогу про обов'язкове навчання з питань захисту дітей та інформації для всього персоналу, що має контакт з дітьми;

- ▶ вимогу щодо обов'язкового проходження усіма працівниками, що контактують з дітьми, навчання, та їхнього інформування з питань оберігання дітей.

Кожен, хто працює з дітьми, несе відповідальність за їхню безпеку. Ніхто з фахівців-практиків не може мати повного уявлення про потреби та умови життя дитини, і, якщо діти та сім'ї мають своєчасно отримувати належну допомогу, кожен, хто контактує з ними, відіграє певну роль у виявленні проблем, обміні інформацією та вжитті оперативних заходів.

Організаціям і відомствам, що працюють з дітьми та сім'ями, слід мати чітку політику щодо розгляду скарг і повідомлень щодо вчинення або ймовірного вчинення насильства чи жорстокого поводження з дітьми персоналом закладу, установи. У такій політиці потрібно чітко розрізняти звинувачення, занепокоєння щодо якості догляду чи практики та скарги.

Звинувачення може стосуватися особи, яка працює з дітьми та яка:

- ▶ поведилася так, що завдала чи могла завдати шкоди дитині;
- ▶ можливо, вчинила кримінальне правопорушення щодо дитини;
- ▶ поведилася з дитиною чи дітьми у такій формі і спосіб, що можуть нести у собі загрозу порушення прав та найкращих інтересів дітей;
- ▶ поведилася чи могла поводитися так, що це може свідчити про її непридатність до роботи з дітьми.

Політика також мусить охоплювати:

- ▶ використання мобільних телефонів і камер під час роботи;
- ▶ практику безпечного наймання та безпечного допуску до роботи осіб, яким організація чи відомство дозволяє регулярно працювати з дітьми, включно з політикою проведення перевірок на наявність судимостей;
- ▶ вимогу щодо проходження працівниками навчання з питань оберігання, яке дозволяє їм розуміти політику та процедури оберігання, володіти найновішими знаннями з питань оберігання та розпізнавати ознаки можливого зловживання та браку піклування.

4.4. Права дитини, які мають бути охоплені моніторингом

Право на життя і охорону здоров'я

Основоположне право на життя закріплене у статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статті 27 Конституції України, статті 6 Закону України «Про охорону дитинства».

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формуванню навичок здорового способу життя.

Право на ім'я та громадянство

Право дитини на ім'я та громадянство закріплене у статті 7 Конвенції ООН про права дитини, статті 7 Закону України «Про охорону дитинства». Кожна дитина з моменту народження має бути зареєстрована одразу після народження і з моменту народження має право на ім'я та набуття громадянства.

Місце і порядок реєстрації народження дитини, реєстрації актів цивільного стану визначаються Сімейним кодексом України, а підстави і порядок набуття та зміни громадянства – Законом України «Про громадянство України», іншими нормативно-правовими актами.

Право на достатній життєвий рівень

Право на достатній життєвий рівень вихованців закріплене у статті 27 Конвенції ООН про права дитини, статті 48 Конституції України та статті 8 Закону України «Про охорону дитинства».

Кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку.

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України.

Право на виховання в сім'ї

Право на виховання батьками закріплене у статті 9 Конвенції ООН про права дитини, у статтях 5, 141, 152, 153 Сімейного кодексу України, статті 11 Закону України «Про охорону дитинства». Сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Держава має забезпечити, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому

випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поводяться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають окремо і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини. Дитина, яка розлучилася з одним чи обома батьками, має підтримувати на регулярній основі особисті стосунки і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини.

Право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації

Право на вільне висловлення думки та отримання інформації закріплене в статті 34 Конституції України, статтях 12 та 13 Конвенції ООН про права дитини та статті 9 Закону України «Про охорону дитинства».

Кожному гарантується право на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Це право включає свободу розшукувати, одержувати, використовувати, поширювати та зберігати інформацію в усній, письмовій чи іншій формі, за допомогою творів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі тощо) чи інших засобів на вибір дитини. Їй забезпечується доступ до інформації та матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, соціальному, духовному та моральному благополуччю.

Забезпечення прав дитини на вільне висловлювання думки та отримання інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя.

Право на захист від усіх форм насильства

Право на захист від насильства та право на гідне ставлення визначено статтею 19 Конвенції ООН про права дитини, статтями 28, 52 Конституції України, статтею 10 Закону України «Про охорону дитинства».

Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітницьких заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного

та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини. Діти мають право на захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувачам освіти.

Держава через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства.

Дитина має право особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб, кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється.

Працівники закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, фізичної культури і спорту, оздоровлення та відпочинку, які контактують з дітьми, повинні бути ознайомлені з інформацією про захист дітей від усіх форм насильства, у тому числі домашнього насильства, експлуатації, найгірших форм дитячої праці або інших проявів жорстокого поводження з дитиною.

Адміністрація підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та господарювання, до штатів яких входять особи, які в своїй роботі контактують з дітьми, зобов'язана проводити їх періодичне інформування про захист дітей від усіх форм насильства та експлуатації.

Забороняється працювати у контакт з дітьми особам, інформацію про яких внесено до Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи.

Право дитини на свободу думки, совісті та релігії

Право на свободу думки, совісті та релігії передбачене статтями 34, 35 Конституції України, статтею 14 Конвенції ООН про права дитини.

Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті та релігії. Держави-учасниці поважають права та обов'язки батьків і у відповідних випадках законних опікунів керувати дитиною в здійсненні її права методом, що відповідає здібностям дитини, які розвиваються. Свобода дотримуватися своєї релігії або віри може зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку, моралі та здоров'я населення або захисту основних прав і свобод інших осіб.

Право на освіту

Право на освіту вихованців визначене статтею 28 Конвенцією ООН про права дитини, статтею 53 Конституції України, статтею 3 Закону України «Про освіту» та статтею 19 Закону України «Про охорону дитинства».

Кожен має право на якісну та доступну освіту. Держави-учасниці визнають право дитини на освіту і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема, вводять безоплатну й обов'язкову початкову освіту; сприяють розвитку різних форм середньої освіти як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безоплатної освіти та надання у разі необхідності фінансової допомоги; вживають заходів для сприяння регулярному відвідуванню шкіл і зменшенню кількості учнів, які залишили школу.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту.

Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак. Право дитини на освіту може реалізовуватися шляхом її здобуття на різних рівнях освіти, у різних формах і різних видах, у тому числі шляхом здобуття дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти. Держава здійснює соціальний захист здобувачів освіти у випадках, визначених законодавством, а також забезпечує рівний доступ до освіти особам із соціально вразливих верств населення. Держава створює умови для здобуття освіти особами

з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти.

Право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах

Право на відпочинок і дозвілля, участь у культурному житті передбачено статтею 31 Конвенції ООН про права дитини, статтею 54 Конституції України, статтею 20 Закону України «Про охорону дитинства».

У статті 31 Конвенції ООН про права дитини закріплено обов'язок держав визнавати право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом. Встановлено вимогу держави поважати і заохочувати право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті та сприяти наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля і відпочинку. Відповідно до статті 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Статтею 20 Закону України «Про охорону дитинства» передбачено, що з метою сприяння соціальному, духовному, моральному благополуччю, всебічному здоровому розвитку дитини держава забезпечує їй безкоштовний доступ до національних духовних та історичних цінностей, досягнень світової культури.

Зазначений перелік прав не є вичерпним.

4.5. Моніторингові візити

Регламент організації та проведення моніторингових візитів/безвиїзних перевірок з питань дотримання прав дитини та сім'ї органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, затверджено наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 05.05.2019 № 83.15/19 у редакції наказу від 15.09.2020 № 123.15/20.

Відповідно до зазначеного наказу, моніторинговий візит – це виїзна форма роботи працівників Секретаріату Уповноваженого на підставі доручення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Окрім виїзної форми роботи, можлива і безвиїзна перевірка, тобто форма роботи працівників Секретаріату Уповноваженого щодо встановлення фактичного стану дотримання об'єктами моніторингового візиту (безвиїзної перевірки) прав і свобод людини і громадянина, підтвердження або спростування відомостей про можливі порушення зазначених прав і свобод.

Етапи проведення моніторингового візиту:

- ▶ підготовка до моніторингового візиту;
- ▶ проведення моніторингового візиту;
- ▶ оприлюднення інформації про проведення моніторингового візиту;
- ▶ складання звіту про проведення моніторингового візиту;
- ▶ контроль виконання актів реагування за результатами моніторингу.

Під час моніторингу особлива увага має приділятися дотриманню зобов'язань, норм і стандартів щодо захисту дитини від насильства і жорстокого поводження.

Ці методичні рекомендації спрямовані на створення єдиного підходу до проведення моніторингових візитів для всіх, хто бере участь у таких візитах, і підготовці звітної документації.

4.5.1. Моніторинг з питань забезпечення права дитини на захист від насильства та жорстокого поводження відповідно до міжнародного досвіду

У багатьох країнах існує відмінність між державним контролем за дотриманням прав і свобод людини (зазвичай через омбудсмена) та інспекцією послуг для дітей, щоб гарантувати, що вони діють у рамках набору конкретних стандартів якості.

В Ірландії Управління медичної інформації та якості охорони здоров'я відповідає за моніторинг дитячих служб, зокрема дитячі будинки-інтернати, державна та приватна опіка над дитиною, спеціальні установи по догляду, центри утримання під вартою неповнолітніх, а також служби захисту і соціального забезпечення дітей. Кожен член групи спостереження за дітьми навчений проводити моніторингові візити відповідно до правил. Структура оцінки визначає напрями розслідування, які повинні виконуватися моніторами в рамках процесу. Структура судження визначає ступінь, в якому будь-який аспект послуги може вважатися відповідним або невідповідним нормативним актам і національним стандартам.^{xvii} Під час моніторингового візиту проводяться спостереження за послугами, що надаються доглядом, тим, як захищаються і просуваються права дітей, і як здійснюється керування послугою. Довідник з правил надає службам і персоналу покрокову інформацію про те, чого їм слід очікувати до, під час і після моніторингового візиту.^{xix}

Існує окремий уповноважений з прав дитини для захисту прав дітей та молоді в Ірландії, а також для розслідування скарг на послуги, що надаються дітям громадськими організаціями.^{xx}

На Мальті Інспекція з питань соціальних стандартів забезпечує, щоб соціальні послуги і піклування щодо дітей були безпечними, а також їх надання відбувалося відповідно до встановлених стандартів якості.^{xxi, xxii} Вони проводять оголошені та неоголошені відвідування, зокрема спостереження, бесіди, заповнення анкет і контрольних списків, а також перевірку документації (наприклад, реєстри, плани справ).

У країні також є окремий і особливий орган – Офіс уповноваженого з прав дитини (Омбудсмен), який було створено для «сприяння добробуту дітей і дотримання КПД та інших міжнародних договорів, конвенцій або угод, що стосуються дітей, які ратифіковані або можуть бути ратифіковані Мальтою або іншим чином приєднані до неї». ^{xxiii} Його робота зосереджена на захисті дітей, заохоченні прав дітей, забезпеченні надання необхідних послуг для дітей та участі дітей. Офіс відстежує поточну соціальну і культурну ситуацію щодо дітей, він може зробити істотний внесок у координацію, яка повинна відбуватися у всіх секторах, щоб мати політику, орієнтовану на дітей.

У Фінляндії Національний орган нагляду за соціальним забезпеченням та охороною здоров'я, відомий як Valvira, є національним наглядовим органом країни у сфері соціального забезпечення та співпрацює з шістьма регіональними адміністративними агентствами, які несуть основну відповідальність за контроль стосовно надання соціальної допомоги у своєму регіоні. Valvira керує регіональними адміністративними агентствами, щоб їх керівництво і нагляд за соціальним забезпеченням (включно з соціальним забезпеченням дітей) були узгоджені по всій країні. ^{xxiv}

У Фінляндії також є окремий, автономний та незалежний Уповноважений у справах дітей, який сприяє реалізації прав та інтересів дітей. Уповноважений забезпечує, щоб становище та права дітей враховувалися під час ухвалення рішень. ^{xxv}

У Сполученому Королівстві моніторингові візити проводяться незалежним державним регулювальним органом (Ofsted) для перевірки соціальних послуг. Основна увага приділяється ефективності всіх послуг і заходів місцевої влади, включно з тими, які допомагають дітям і захищають їх ^{xxvi}. Цей орган оцінює досвід дітей, які перебувають під опікою, де б вони не жили – зі своєю сім'єю, в інтернатах чи альтернативних закладах сімейного типу, таких як опіка з боку родичів і патронат. Оцінка може містити:

- ▶ детальне вивчення та обговорення вибірки дитячих справ (досьє) разом із обговореннями з фахівцями-практиками, які працюють з дитиною або молоддю людиною за участю соціальних працівників, а також інших фахівців і постачальників медичних послуг; обговорення не обов'язково повинні вестися особисто, а в деяких випадках будуть проводитися телефоном у той час, коли це практично можливо;
- ▶ коли це можливо і доцільно, зустрічі з дітьми, молоддю, випускниками, батьками та опікунами, патронатним вихователем і названими батьками;
- ▶ спостереження за працівниками в їх повсякденній роботі;
- ▶ коли це можливо і доцільно, спостереження за практикою на зустрічах між кількома установами / окремими установами, які стосуються захисту дітей і молоді, а також під час проведення перевірки дітей, які перебувають під опікою.

Крім того, у Сполученому Королівстві є чотири уповноважених з прав дитини (або омбудсмена), які відповідальні за Англію, Шотландію, Уельс та Північну Ірландію. Вони просувають і захищають права дітей, особливо найбільш уразливих, і відстоюють їхні погляди та інтереси.

Інспекція з охорони здоров'я і соціального забезпечення Швеції відповідає за перевірки соціальних послуг як одного з найбільш важливих методів забезпечення якості регульованої державою діяльності і зміцнення довіри до них з боку суспільства. За допомогою перевірок і обробки звітів інспекція сприяє тому, щоб медична та соціальна допомога була безпечною, якісною і надавалася відповідно до законів і іншими нормативними актами.

У Швеції також є Уповноважений з прав дитини (Омбудсмен), урядова установа, якій доручено представляти дітей щодо їх прав та інтересів на підставі КПД. Омбудсмен звертає увагу на недоліки в застосуванні КПД і пропонує зміни в закони і нормативні акти. Щорічно Уповноважений з прав дитини подає звіт уряду. Він містить аналіз і рекомендації щодо поліпшення становища дітей.

4.5.2. Об'єкти моніторингу

Органи та установи, що захищають дітей від насильства та жорстокого поводження з дітьми:

- ▶ служби у справах дітей;
- ▶ центри соціальних служб;
- ▶ уповноважені підрозділи органів Національної поліції України;
- ▶ органи управління освітою, заклади освіти, установи та організації системи освіти;
- ▶ органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я;
- ▶ притулки для дітей;
- ▶ центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- ▶ будинки дитини;
- ▶ дитячі будинки-інтернати;
- ▶ дитячі будинки;
- ▶ загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
- ▶ центри соціальної реабілітації дітей з інвалідністю.

Цей перелік не є вичерпним.

4.5.2.1. Служби у справах дітей

Відповідно до п. 6 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 585 (далі – Порядок), служба у справах дітей реєструє усі звернення і повідомлення стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі і через насильство або жорстоке поводження, в *журналі обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах*, із зазначенням такої інформації:

- ▶ дата та час отримання звернення, повідомлення;
- ▶ форма подачі звернення, повідомлення (усна та (або) письмова, через засоби електронної комунікації);
- ▶ назва суб'єкта, організації чи прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, яка надіслала звернення, повідомлення, її контактні дані (телефон, у разі наявності електронна адреса);
- ▶ прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце проживання (перебування) дитини, стосовно якої отримано звернення або повідомлення;
- ▶ стислий зміст звернення, повідомлення;
- ▶ відмітка про наявність ризиків для життя та здоров'я дитини;
- ▶ відмітка про наявність факту скоєння стосовно дитини та/або дитиною домашнього насильства з конкретизацією його форми (фізичного, сексуального, психологічного або економічного);
- ▶ відомості про батьків дитини, інших законних представників;
- ▶ прізвище, ім'я, по батькові працівника, який прийняв звернення, повідомлення, та/або відповідального за роботу із зверненням, повідомленням;
- ▶ відомості про заходи, вжиті для захисту прав та інтересів дитини;
- ▶ дата, час та форма надіслання інформації про дитину до інших суб'єктів, їх найменування;
- ▶ додаткова інформація про дитину та її сім'ю, необхідна для забезпечення її соціального захисту.

Відповідно до п. 8 Порядку:

«невідкладно, у строк, що не перевищує однієї доби, звернутися/повідомити (в усній та (або) в письмовій формі, в тому числі із застосуванням засобів електронної комунікації) органам Національної поліції за місцем виявлення та (або) проживання (перебування) такої дитини».

Відповідно до п. 15 Порядку служба у справах дітей:

- ▶ під час прийняття рішення про взяття дитини на облік отримує інформацію про дитину від:

- ▶ центру соціальних служб, фахівця із соціальної роботи або іншого надавача соціальних послуг, що проводив оцінювання потреб дитини та її сім'ї у соціальних послугах, – про результати такого оцінювання, а також про соціальні послуги, що вже надавалися дитині та її сім'ї;
- ▶ органів Національної поліції – про обставини вчинення жорстокого поводження з дитиною, про факти притягнення законних представників дитини до відповідальності за ухилення від виконання своїх обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання дитини, злісне невиконання встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною, інші порушення прав дитини тощо з подальшим отриманням копій відповідних матеріалів, що підтверджують зазначені обставини чи факти;
- ▶ закладів охорони здоров'я – про результати медичного обстеження дитини, надання їй медичної допомоги, про стан здоров'я її законних представників, стан дотримання законними представниками дитини рекомендацій лікарів;
- ▶ закладів освіти – про особливості виховання, навчання та розвитку дитини, її особливі освітні потреби, особливості поведінки дитини з однолітками та дорослими, стан відвідування нею занять, у тому числі частоту їх пропусків без поважних причин, випадки булінгу (цькування), вчиненого дитиною або стосовно неї, стан зацікавленості законних представників дитини у виховному/навчальному процесі дитини тощо;
- ▶ інших суб'єктів – інформацію про дитину та її сім'ю, необхідну для забезпечення її соціального захисту;
- ▶ видає наказ про взяття дитини на облік;
- ▶ вносить інформацію про дитину, яка перебуває у складних життєвих обставинах, у зв'язку із жорстоким поведінням з нею або наявності загрози життю чи здоров'ю дитини, до журналу обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та до банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновителів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів (єдиний банк даних) шляхом заповнення електронної обліково-статистичної картки дитини.

***ВАЖЛИВО!** Рішення про взяття на облік дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, у зв'язку із жорстоким поведінням з нею або наявності загрози життю чи здоров'ю дитини, приймається **протягом семи робочих днів** з дати отримання повідомлення про виявлення такої дитини (п. 15 Порядку).*

- ▶ після отримання повідомлення про безпосередню загрозу життю або здоров'ю дитини разом з уповноваженим підрозділом органів Національної поліції,

фахівцем із соціальної роботи, представниками закладу охорони здоров'я проводить оцінку рівня безпеки дитини згідно з додатком 10 до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.09.2008 р. № 866 (п. 8);

- ▶ у разі виявлення (підтвердження) за результатами оцінки рівня безпеки дитини фактів безпосередньої загрози її життю або здоров'ю та потреби у вжитті невідкладних заходів до забезпечення її безпеки дитина може бути невідкладно направлена до закладів охорони здоров'я для обстеження стану її здоров'я, надання необхідної медичної допомоги в стаціонарних умовах та документування фактів жорстокого поводження з нею або тимчасово влаштована відповідно до пункту 31 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.09.2008 р. № 866 (п.8);

- ▶ на основі результатів оцінювання потреб дитини та її сім'ї у соціальних послугах, протягом семи робочих днів з дати взяття дитини на облік розробляє Індивідуальний план (п. 21).

Індивідуальний план має містити:

- ▶ інформацію про потреби дитини, заходи щодо їх задоволення, відповідальних виконавців, строки та відомості про стан його виконання;
- ▶ заходи із соціальної підтримки сім'ї дитини;
- ▶ інформацію про перегляд та коригування заходів.
- ▶ здійснюють загальну координацію діяльності щодо виявлення та захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також безпосереднє ведення їх справ (п. 7).

4.5.2.2. Центри соціальних служб

Відповідно до п. 6 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1.06.2020 № 585 (далі – Порядок), служба у справах дітей реєструє усі звернення і повідомлення стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, в тому числі і через насильство або жорстоке поводження, в журналі обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, із зазначенням такої інформації:

- ▶ дата та час отримання звернення, повідомлення;
- ▶ форма подачі звернення, повідомлення (усна та (або) письмова, через засоби електронної комунікації);

- ▶ назва суб'єкта, організації чи прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, яка надіслала звернення, повідомлення, її контактні дані (телефон, у разі наявності електронна адреса);
- ▶ прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце проживання (перебування) дитини, стосовно якої отримано звернення або повідомлення;
- ▶ стислий зміст звернення, повідомлення;
- ▶ відмітка про наявність ризиків для життя та здоров'я дитини;
- ▶ відмітка про наявність факту скоєння стосовно дитини та/або дитиною домашнього насильства з конкретизацією його форми (фізичного, сексуального, психологічного або економічного);
- ▶ відомості про батьків дитини, інших законних представників;
- ▶ прізвище, ім'я, по батькові працівника, який прийняв звернення, повідомлення, та/або відповідального за роботу із зверненням, повідомленням;
- ▶ відомості про заходи, вжиті для захисту прав та інтересів дитини;
- ▶ дата, час та форма надіслання інформації про дитину до інших суб'єктів, їх найменування;
- ▶ додаткова інформація про дитину та її сім'ю, необхідна для забезпечення її соціального захисту.

У разі надходження інформації про дитину, яка перебуває в складних життєвих обставинах внаслідок жорстокого поведження або наявності загрози її життю чи здоров'ю, невідкладно, у строк, що не перевищує однієї доби, звернутися/повідомити (в усній та (або) в письмовій формі, в тому числі із застосуванням засобів електронної комунікації) органам Національної поліції та службі у справах дітей за місцем виявлення та (або) проживання (перебування) такої дитини (п. 8);

- ▶ здійснює оцінку потреб дитини та її сім'ї (в разі її наявності) (п. 9 Порядку, п. 7 Порядку організації надання соціальних послуг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 01.06.2020 р. № 587);
- ▶ надають соціальні послуги, ведуть соціальний супровід, спрямовані на мінімізацію наслідків насильства або жорстокого поведження (ст. 17 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», підпункт 3 п. 8 Типового положення про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 01.06.2020 р. № 479).

Форми обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах, затверджені наказом Міністерства соціальної політики від 13.07.2018 № 1005.

4.5.2.3. Уповноважені підрозділи органів Національної поліції України

В органах Національної поліції уповноваженими щодо вжиття заходів із запобігання та протидії насильству та жорсткому поводженню з дітьми, в тому числі домашньому насильству, уповноважені підрозділи ювенальної превенції.

Органи Національної поліції забезпечують цілодобове прийняття інформації, в тому числі усної, про дітей, яким загрожує небезпека, працівниками усіх підрозділів і вжиття невідкладних заходів реагування.

Прийняті заяви від постраждалої дитини та/або її законного представника реєструються в інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України», положення про який затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.08.2017 № 676, або журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, порядок ведення якого затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2019 № 100.

Відповідно до п. 25 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорсткого поводження, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1.06.2020 № 585, за наявності ознак кримінального правопорушення відповідні відомості вносять до Єдиного реєстру досудових розслідувань, у зв'язку з чим вживаються подальші слідчі (розшукові) дії.

Відповідно до п. 36 Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658, у разі звернення до уповноваженого підрозділу органу Національної поліції особи, яка заявляє, що постраждала від насильства, посадова особа такого органу:

- ▶ приймає заяву від постраждалої особи та реєструє її в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події;
- ▶ для організації надання медичної допомоги постраждалій особі (у разі потреби) залежно від її стану викликає бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги або інформує відповідний заклад охорони здоров'я;
- ▶ для невідкладного надання психологічної допомоги інформує відповідний центр соціальних служб, центр соціально-психологічної допомоги, притулок для постраждалих осіб або мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги постраждалим особам (у тому числі шляхом виклику психолога), у разі потреби направляє її до притулку для постраждалих осіб або іншого закладу, що надає послугу притулку;
- ▶ у випадку, якщо постраждалою від насильства або кривдником є дитина або постраждала особа звернулася разом із дитиною не пізніше однієї доби, інформує відповідну службу у справах дітей за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти;

- ▶ інформує постраждалу особу та/або її законного представника (у разі коли такий представник не є кривдником) про її права та соціальні послуги, якими вона може скористатися, можливість відшкодування кривдником завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, винесення щодо кривдника термінового заборонного припису, можливі процесуальні рішення, пов'язані з розглядом факту вчинення стосовно неї насильства, у тому числі пов'язані із затриманням, арештом кривдника або його звільненням.

4.5.2.4. Органи управління освітою, заклади освіти, установи та організації системи освіти

Відповідно до п. 6 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 585 (далі – Порядок), реєструють усі звернення і повідомлення стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, в тому числі і через насильство або жорстоке поводження, в журналі обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, із зазначенням такої інформації:

- ▶ дата та час отримання звернення, повідомлення;
- ▶ форма подачі звернення, повідомлення (усна та (або) письмова, через засоби електронної комунікації);
- ▶ назва суб'єкта, організації чи прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, яка надіслала звернення, повідомлення, її контактні дані (телефон, у разі наявності електронна адреса);
- ▶ прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце проживання (перебування) дитини, стосовно якої отримано звернення або повідомлення;
- ▶ стислий зміст звернення, повідомлення;
- ▶ відмітка про наявність ризиків для життя та здоров'я дитини;
- ▶ відмітка про наявність факту скоєння стосовно дитини та/або дитиною домашнього насильства з конкретизацією його форми (фізичного, сексуального, психологічного або економічного);
- ▶ відомості про батьків дитини, інших законних представників;
- ▶ прізвище, ім'я, по батькові працівника, який прийняв звернення, повідомлення, та/або відповідального за роботу із зверненням, повідомленням;
- ▶ відомості про заходи, вжиті для захисту прав та інтересів дитини;
- ▶ дата, час та форма надіслання інформації про дитину до інших суб'єктів, їх найменування;

- ▶ додаткова інформація про дитину та її сім'ю, необхідна для забезпечення її соціального захисту.
- ▶ протягом доби за допомогою телефонного зв'язку та/або електронної пошти інформує уповноважений підрозділ органу Національної поліції та службу у справах дітей (п. 8);
- ▶ організують соціально-психологічний супровід постраждалих дітей (підпункт 3 пункту 2 частини 3 Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників з іншими органами та службами, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 02.10.2018 № 1047);
- ▶ відповідно до п. 39 Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658, керівник закладу загальної середньої освіти забезпечує реалізацію у закладі освіти заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі шляхом:
 - ▶ проведення з учасниками освітнього процесу виховної роботи із запобігання та протидії насильству;
 - ▶ здійснення з учасниками освітнього процесу інформаційно-просвітницьких заходів з питань запобігання та протидії насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей;
 - ▶ організації роботи практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми;
 - ▶ визначення уповноваженого спеціаліста з числа працівників закладу для проведення невідкладних заходів реагування у разі виявлення фактів насильства та/або отримання заяв/повідомлень від постраждалої особи/інших осіб.

У разі виявлення фактів насильства уповноважена посадова особа закладу загальної середньої освіти протягом доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти інформує уповноважений підрозділ органу Національної поліції та службу у справах дітей (у разі коли постраждалою особою та/або кривдником є дитина), забезпечує надання медичної допомоги (у разі потреби) та фіксує необхідну інформацію в журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі.

4.5.2.5. Органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я

Органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я мають наступні повноваження у сфері захисту дітей від насильства або жорстокого поводження:

- ▶ реєструють факт виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі у журналі, який ведеться у закладі охорони здо-

ров'я за формою згідно з Додатком 4 до Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658;

- ▶ протягом доби за допомогою телефонного зв'язку та/або електронної пошти інформують:
 - ▶ уповноважений підрозділ органу Національної поліції (про всі факти звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб із тілесними ушкодженнями кримінального характеру (вогнепальними, колотими, різаними, рубаними ранами, забоями), що могли виникнути внаслідок насильства або жорстокого поводження);
 - ▶ службу у справах дітей;
- ▶ відповідно до п. 27 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1.06.2020 № 585:
 - ▶ приймають цілодобово, дітей, які постраждали від жорстокого поводження, життю або здоров'ю яких загрожувала небезпека;
 - ▶ документують результати медичного обстеження постраждалих дітей;
 - ▶ надають постраждалим дітям необхідну медичну, психологічну (за наявності в закладі охорони здоров'я психолога) допомогу з урахуванням їх потреб.

4.5.2.6. Притулки для дітей

Діяльність притулків для дітей регулюється:

- ▶ Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (ст. 11);
- ▶ Типовим положенням про притулок для дітей служби у справах дітей, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 09.06.1997 № 565.

Відповідно до вищезазначених документів притулок для дітей служби у справах дітей – це заклад соціального захисту, створений для тимчасового перебування у ньому дітей віком від 3 до 18 років, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Управління притулком здійснює служба у справах дітей. Безпосереднє управління притулком здійснює завідувач, який призначається і звільняється з посади начальником відповідної служби у справах дітей.

Прийняття дітей та надання їм необхідної допомоги здійснюється притулком цілодобово. Підставою для прийняття дітей до притулку є:

- ▶ звернення дитини до адміністрації притулку по допомогу;
- ▶ направлення служби у справах дітей відповідної державної адміністрації чи виконавчого комітету ради;
- ▶ акт уповноваженого підрозділу органу Національної поліції про доставлення до притулку покинутої дитини або дитини, яка заблукала;
- ▶ письмове звернення керівника органу освіти відповідної державної адміністрації чи виконавчого комітету ради
- ▶ звернення органу, установи чи організації, на які покладено здійснення заходів соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк;
- ▶ письмове звернення керівника лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я.

До притулку приймаються діти, які:

- ▶ заблукали;
- ▶ були покинуті батьками або піклувальниками;
- ▶ жебракують і місце знаходження їх батьків не встановлено;
- ▶ залишилися без піклування батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників);
- ▶ залишили сім'ю чи навчальний заклад;
- ▶ вилучені уповноваженим підрозділом органу Національної поліції із сімей, перебування в яких загрожувало їх життю і здоров'ю;
- ▶ втратили зв'язок з батьками під час стихійного лиха, аварії, катастрофи, інших надзвичайних подій;
- ▶ не мають постійного місця проживання і засобів до життя, підкинуті та безпритульні діти;
- ▶ самі звернулися по допомогу до адміністрації притулку;
- ▶ відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк;
- ▶ постраждали від домашнього насильства та/або вчинили домашнє насильство у будь-якій формі (у разі неможливості проживання дитини з батьками, іншими законними представниками у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно неї або за її участю та за умови відсутності контакту між постраждалою від домашнього насильства дитиною та дитиною, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі).

Діти можуть перебувати у притулку протягом часу, необхідного для їх подальшого влаштування, але не більше 90 діб.

До терміну перебування дітей у притулку не входить час їх перебування на оздоровленні, лікуванні або обстеженні у закладах охорони здоров'я, а також період карантину, оголошеного органами охорони здоров'я у разі наявності інфекційного захворювання у притулку.

Відповідно до п. 13 Типового положення, усі діти, прийняті до притулку, реєструються в журналі обліку із заповненням обліково-статистичних карток установленої форми. На дітей, прийнятих до притулку, формуються особові справи.

Перелік документів, які мають бути у особовій справі, визначено п. 14 Типового положення:

- ▶ документи про вік дитини;
- ▶ дані про батьків (усиновителів) дитини або опікунів (піклувальників), або осіб, які їх замінюють;
- ▶ довідка про стан здоров'я дитини;
- ▶ психолого-педагогічні спостереження;
- ▶ матеріали про проведену індивідуально-виховну роботу тощо.

Після вибуття дітей з притулку обліково-статистичні картки зберігаються в архіві притулку протягом 15 років.

4.5.2.7. Центри соціально-психологічної реабілітації дітей

Діяльність таких центрів для дітей регулюється:

- ▶ Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (ст. 11-1);
- ▶ Типовим положенням про центр соціально-психологічної реабілітації дітей, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 № 87.

Відповідно до вищезазначених документів, центр соціально-психологічної реабілітації дітей – це заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги

Прийняття дітей до Центру здійснюється цілодобово:

- ▶ за направленням служби у справах дітей, якій підпорядковується Центр;
- ▶ згідно з актом уповноважених підрозділів органів Національної поліції;
- ▶ за особистим зверненням дитини.

До центру приймаються:

- ▶ діти з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх за допомогою власних можливостей, якщо батьки з певних причин (через тривалу хворобу, інвалідність тощо) не можуть забезпечити належного утримання та догляду за дитиною, ухиляються від виконання батьківських обов'язків, вживають алкоголь, наркотичні засоби;
- ▶ діти, які залишилися без піклування батьків або осіб, які їх замінюють;
- ▶ діти, які зазнали будь-якої форми насильства, зокрема домашнього насильства, та діти, які вчинили домашнє насильство у будь-якій формі (у разі неможливості проживання дитини з батьками, іншими законними представниками у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно неї або за її участю та за умови відсутності контакту між постраждалою від домашнього насильства дитиною та дитиною, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі), крім тих, які вчинили домашнє насильство у вигляді актів насильства кримінального характеру, діти, які постраждали від торгівлі дїтьми;
- ▶ безпритульні діти.

Центр провадить свою діяльність за такими напрямками:

- ▶ соціально-психологічне діагностування;
- ▶ соціальна, психологічна, педагогічна реабілітація;
- ▶ адаптація до сімейного оточення;
- ▶ соціально-медична реабілітація та оздоровлення;
- ▶ правове забезпечення.

Відповідно до п. 6 Типового положення, соціально-психологічне діагностування передбачає визначення соціально-психологічних особливостей дитини з метою оцінки її психоемоційного стану та прогнозування подальшого розвитку, встановлення та налагодження соціальних зв'язків дитини з найближчим оточенням.

За результатами первинного соціально-психологічного діагностування розробляється **індивідуальна програма реабілітації дитини та визначення напрямів допомоги**.

У центрі створюються групи денної та тривалої (стаціонарної) форми перебування дітей.

Відповідно до п. 14 Типового положення, усі діти, що приймаються до центру, реєструються в журналі обліку, на них заповнюються обліково-статистичні картки.

Перелік документів, з яких формується особова справа дитини наведено у п. 15 Типового положення:

На кожну дитину, зараховану до групи тривалого (стаціонарного) перебування, формується особова справа, в якій зберігаються такі документи:

- ▶ направлення, видане службою у справах дітей, якій підпорядковується центр;
- ▶ копія свідоцтва про народження дитини;
- ▶ дані про батьків або осіб, які їх замінюють;
- ▶ висновок про стан здоров'я дитини;
- ▶ документ про освітній рівень (у разі, коли дитина навчалася у навчальному закладі);
- ▶ акт обстеження умов проживання дитини;
- ▶ опис майна, що належить дитині на праві власності (в разі наявності майна), та відомості про особу (орган), яка відповідає за його збереження;
- ▶ документ, який підтверджує право власності дитини на нерухомість (в разі наявності нерухомості);
- ▶ пенсійна книжка дитини, яка отримує пенсію;
- ▶ копія рішення суду про стягнення аліментів (у разі отримання їх на дитину одним з батьків або особою, яка їх замінює).

На кожну дитину, зараховану до **групи денного перебування**, формується особова справа, в якій зберігаються такі документи:

- ▶ направлення до центру, видане службою у справах дітей, якій підпорядковується центр;
- ▶ копія свідоцтва про народження дитини;
- ▶ дані про батьків або осіб, які їх замінюють.

Дитина може перебувати у Центрі протягом часу, необхідного для її реабілітації, але не більше ніж 9 місяців у разі стаціонарного перебування та 12 місяців – денного перебування. Термін перебування дитини визначається комісією Центру за погодженням зі службою у справах дітей, якій він підпорядковується.

Відповідно до п. 20 Типового положення, рішення про вибуття дитини з центру приймається відповідною службою у справах дітей, якій підпорядковується центр.

Підставою для вибуття дитини з центру є завершення курсу реабілітації і повернення дитини на виховання до батьків (одного з них) або осіб, що їх замінюють; усиновлення дитини, влаштування під опіку, піклування, до прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу; повернення або влаштування дитини до закладу інтернатного типу; досягнення дитиною повноліття.

4.5.2.8. Будинки дитини

Відповідно до п. 1 Типового положення про будинок дитини, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 18.05.1998 № 123, будинок дитини – це комунальний заклад охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт, дітей, які залишились без піклування батьків, а також дітей з вадами фізичного та розумового розвитку.

Будинки дитини є таких типів:

▶ *будинок дитини загального типу* – для медико-соціального захисту здорових дітей-сиріт (I–II груп здоров'я), дітей, які залишилися без піклування батьків, віком від народження до трьох років. Крім дітей цієї категорії, тут можуть знаходитись діти, які мають сім'ю, проте утримання та виховання їх у сім'ї з поважних причин (хвороба годувальника, тривале відрядження, навчання тощо) неможливе, а також діти із затримкою розумового та фізичного розвитку внаслідок несприятливих умов виховання;

▶ *спеціалізований будинок дитини* – для медико-соціального захисту дітей-сиріт, дітей, які залишились без піклування батьків, з вадами фізичного та розумового розвитку (III–V груп здоров'я) віком від народження до чотирьох років, а також:

- ▶ з органічним ураженням нервової системи та порушенням психіки;
- ▶ з органічним ураженням центральної нервової системи, у тому числі з дитячим церебральним паралічем без порушення психіки;
- ▶ з порушенням функції опорно-рухового апарату та іншими вадами фізичного розвитку без порушення психіки;
- ▶ з порушенням слуху та мови;
- ▶ з порушенням мови;
- ▶ з порушенням зору (сліпі, слабозорі);
- ▶ тубінфікованих, хворих з малими та згасаючими формами туберкульозу, ВІЛ-інфікованих.

У спеціалізованих будинках дитини можуть організовуватись 1–2 групи для здорових дітей.

Визначення понять дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківського піклування наведено у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»:

- ▶ *дитина-сирота* – дитина, в якій померли чи загинули батьки;
- ▶ *дитина, позбавлена батьківського піклування*, – дитина, яка залишилась без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх ор-

ганами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в районах проведення анти-терористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти.

Відповідно до пункту 2 Типового положення будинок дитини забезпечує:

- ▶ медико-соціальне обслуговування дітей-сиріт, дітей, які залишилися без піклування батьків, дітей з вадами фізичного та розумового розвитку, які тимчасово знаходяться у будинку дитини за заявою батьків;
- ▶ щоденне медичне спостереження педіатра (і в разі потреби інших спеціалістів) за вихованцями;
- ▶ проведення двічі на рік (весною і восени) поглиблених медичних оглядів вихованців;
- ▶ проведення планових профілактичних та оздоровчих заходів;
- ▶ лікування дітей, які за висновком лікаря не потребують стаціонарного лікування, а також лікування, корекція та реабілітація дітей з вадами у фізичному та розумовому розвитку;
- ▶ надання слухових апаратів, окулярів, медикаментів; спеціалізованої медичної допомоги реабілітації відповідно до стану здоров'я дитини;
- ▶ умови для розвитку, виховання та навчання дітей відповідно до їх віку;
- ▶ впровадження нових програм медико-соціальної допомоги, педагогічно-виховних заходів;
- ▶ своєчасне інформування про дітей-сиріт та дітей, які мають правові підстави для усиновлення, органів опіки і піклування за місцем перебування дітей;
- ▶ надання житла у межах встановленої санітарної норми, твердого інвентарю, столового посуду;
- ▶ надання одягу, взуття і м'якого інвентарю;
- ▶ раціональне харчування.

Відповідно до п. 3 Типового положення, до будинку дитини приймаються:

- ▶ діти-сироти;
- ▶ діти, покинуті в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я;
- ▶ діти, яких відмовилися забрати з пологового будинку, іншого закладу охорони здоров'я батьки чи інші родичі;

- ▶ діти підкинуті;
- ▶ діти знайдені;
- ▶ діти батьків, позбавлених батьківських прав;
- ▶ діти одиноких батьків;
- ▶ діти з вадами фізичного та психічного розвитку;
- ▶ діти, які за рішенням суду відібрані у батьків без позбавлення їх батьківських прав;
- ▶ діти батьків, визнаних у судовому порядку безвісно відсутніми, недієздатними;
- ▶ діти, батьки яких не мають можливості їх виховувати (за станом здоров'я; у зв'язку з тривалим від'їздом, відбуванням покарання, перебуванням під вартою; на період слідства; у зв'язку з тяжкими матеріально-побутовими умовами та інше).

До будинку дитини приймаються діти від народження до трирічного віку; діти з вадами фізичного та психічного розвитку можуть знаходитись у реабілітаційних групах до чотирирічного віку (підпункт 3.1.2. Типового положення).

У підпункті 3.1.6. Типового положення наведено перелік документів для оформлення дитини в будинок дитини:

- ▶ рішення міської, районної, районної у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчого комітету міської, районної у місті ради за місцем розташування пологового будинку, іншого закладу охорони здоров'я і документів, підготовлених службою у справах неповнолітніх;
- ▶ акт про дитину, покинуту в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати батьки чи інші родичі, про підкинуту чи знайдену дитину;
- ▶ направлення Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, органу охорони здоров'я обласної, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій;
- ▶ заява про тимчасове влаштування дитини у будинок дитини одного або обох батьків або особи, що їх замінює;
- ▶ свідоцтво про народження дитини;
- ▶ виписка з історії розвитку дитини (Ф-112/о) та/або медичної карти стаціонарного хворого (Ф-003/о (va184282-99), карти розвитку новонародженого (Ф-097/о), а також обмінної карти пологового будинку, пологового відділення лікарні (Ф-113/о (za221-06), якщо дитину направлено з пологового будинку;
- ▶ дані лабораторних аналізів на предмет наявності венеричних захворювань, загальні аналізи крові, сечі та калу за давністю не більше місяця;

- ▶ дані бактеріологічних досліджень на наявність дифтерійної палички, збудників гострих кишкових інфекцій та інші (за епідеміологічними показами) за давністю не більше 3 днів від дня отримання результату дослідження;
- ▶ дані лабораторного дослідження на наявність ВІЛ/СНІД, що проводиться на прохання чи за згодою законних представників дитини;
- ▶ довідка про відсутність контакту з інфекційними хворими;
- ▶ довідка з місця роботи, навчання батьків або особи, що їх замінює, про отримувані доходи при тимчасовому влаштуванні дитини в будинок дитини;
- ▶ довідка про отримання державної допомоги одинокою матір'ю;
- ▶ свідоцтво про смерть батьків, рішення суду про позбавлення батьківських прав чи відібрання дитини від батьків, вирок суду;
- ▶ довідка про хворобу чи від'їзд батьків та інше;
- ▶ довідка про батьків та близьких родичів (дідусь, бабуся, брати, сестри);
- ▶ довідка-попередження органів опіки та піклування за місцезнаходженням батьків дитини про ознайомлення їх з частиною другою ст. 219 Сімейного кодексу України.

4.5.2.9. Дитячі будинки-інтернати

Типове положення про дитячий будинок-інтернат затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 978.

Дитячий будинок-інтернат – це стаціонарна соціально-медична установа, призначена для тимчасового (до шести місяців) або постійного (понад шість місяців) перебування або проживання дітей з інвалідністю віком від 4 до 18 років (далі – вихованці) та осіб з інвалідністю віком до 35 років (далі – підопічні) з порушеннями фізичного, інтелектуального розвитку та психічними розладами, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового обслуговування, медичної допомоги, освітніх послуг, комплексу реабілітаційних заходів і згідно з медичним висновком не мають протипоказань для перебування в зазначеній установі незалежно від наявності осіб, зобов'язаних згідно із законом їх утримувати.

Відповідно до п. 5 типового положення будинки-інтернати поділяються на:

- ▶ *будинки-інтернати (відділення) I профілю* (змішані за статтю) для вихованців з легкою розумовою відсталістю та/або розладами психіки, що супроводжуються стійкими фізичними порушеннями опорно-рухового апарату, для яких самостійне пересування є значно ускладненим або неможливим;
- ▶ *будинки-інтернати (відділення) II профілю* (розділені за статтю) для вихованців з помірною розумовою відсталістю та/або тяжкими розладами психіки, які потребують догляду, навчання та реабілітації, можуть самостійно пересуватися та себе обслуговувати;

- ▶ *будинки-інтернати (відділення) III профілю* (розділені за статтю) для вихованців з тяжкою і глибокою розумовою відсталістю та/або стійкими розладами психіки, які потребують догляду, навчання та реабілітації, можуть самостійно пересуватися і частково себе обслуговувати;

- ▶ *будинки-інтернати (відділення) IV профілю* (змішані за статтю) для вихованців з тяжкою і глибокою розумовою відсталістю та/або стійкими хронічними розладами психіки, які потребують паліативного догляду, навчання і реабілітації та для яких самостійне пересування є значно ускладненим або неможливим.

Засновник може утворювати комплексний будинок-інтернат з поєднанням двох і більше профілів.

У будинку-інтернаті можуть діяти такі відділення:

- ▶ молодіжне відділення для підопічних;
- ▶ відділення (групи) денного догляду;
- ▶ відділення (групи) п'ятиденного стаціонарного догляду;
- ▶ відділення (групи) транзитного перебування;
- ▶ відділення (групи) підтриманого проживання;
- ▶ відділення (групи) паліативного догляду.

Влаштування дитини з інвалідністю до будинку-інтернату (пп. 23, 25 Типового положення)

Профіль будинку-інтернату (відділення), куди влаштовується дитина з інвалідністю, визначається відповідним структурним підрозділом з питань соціального захисту населення на підставі висновків і рекомендацій лікарсько-консультативної комісії та інклюзивно-ресурсного центру.

Влаштування дитини з інвалідністю до будинку-інтернату здійснюється на період, що не перевищує одного року, згідно з путівкою, виданою структурним підрозділом з питань соціального захисту населення (у разі влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування – виданою службою у справах дітей обласної, Київської або Севастопольської міської держадміністрації (органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим) за погодженням із структурним підрозділом з питань соціального захисту населення) на підставі:

- ▶ заяви батьків, опікунів/піклувальників, інших законних представників, керівника установи, в якій перебувала дитина з інвалідністю, про прийняття дитини з інвалідністю до будинку-інтернату та рішення органу опіки та піклування, прийнятого відповідно до Порядку зарахування дітей на цілодобове перебування до закладів незалежно від типу, форми власності та підпорядкування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 586;

- ▶ свідоцтва про народження або паспорта (за наявності);
- ▶ реєстраційного номера облікової картки платника податків (за наявності), крім фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають відмітку в паспорті;
- ▶ відомостей про батьків, інших законних представників, родичів дитини з інвалідністю і членів її сім'ї (для підтримання зв'язку та родинних стосунків) із зазначенням прізвища, імені, по батькові та контактної інформації;
- ▶ медичної довідки про санітарно-епідеміологічне оточення (контакт з інфекційними хворими), що дійсна протягом трьох днів;
- ▶ виписки з медичної документації за формою № 112/о "Історія розвитку дитини", затвердженою МОЗ, з висновком лікарсько-консультативної комісії за участю дитячого лікаря-психіатра про можливість перебування дитини з інвалідністю в будинку-інтернаті;
- ▶ висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, виданого інклюзивно-ресурсним центром (за наявності);
- ▶ індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю;
- ▶ психолого-педагогічної характеристики (у разі переведення з будинку дитини, закладу освіти тощо);
- ▶ пенсійного посвідчення або посвідчення отримувача державної соціальної допомоги (за наявності);
- ▶ довідки про розмір призначеної пенсії та/або державної соціальної допомоги, виданої уповноваженим органом на запит структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті у разі її утворення (крім м. Києва та Севастополя) ради, аліментів (за умови призначення);
- ▶ документа про освіту дитини з інвалідністю, інформації з закладів освіти (за наявності);
- ▶ трьох фотокарток розміром 3 x 4 сантиметри;
- ▶ копії ощадної книжки дитини з інвалідністю або договору про відкриття рахунка в установі банку для перерахування пенсії, державної соціальної допомоги та інших видів виплат відповідно до законодавства (за наявності);
- ▶ копій паспортів батьків дитини з інвалідністю (для дітей, в яких є батьки);
- ▶ довідки про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб (за наявності).

Для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, крім зазначених документів, додатково повинні бути подані:

- ▶ копії рішення органу опіки та піклування за місцем проживання (перебування) дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, про її влаштування до будинку-інтернату та/або рішення про встановлення опіки чи піклування над нею;
- ▶ копії рішення органу опіки та піклування про надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування;
- ▶ копії документа, що підтверджує право власності дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, на нерухомість (за наявності);
- ▶ опису майна дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування;
- ▶ копії рішення органу опіки та піклування про встановлення опіки над майном дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування (за наявності);
- ▶ документа, що підтверджує взяття дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, на квартирний облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, після досягнення нею 16-річного віку (у разі відсутності житла);
- ▶ копії обліково-статистичної картки дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

Вихованці/підопічні будинку-інтернату відповідно до встановлених норм мають бути забезпечені:

- ▶ житловою площею з усіма комунально-побутовими зручностями;
- ▶ одягом, взуттям, постільною білизною, м'яким і твердим інвентарем, засобами особистої гігієни та столовим посудом;
- ▶ раціональним не менше ніж чотириразовим харчуванням, у тому числі дієтичним, з урахуванням віку і стану здоров'я вихованців/підопічних у межах натуральних норм харчування. Проміжки часу між прийманням їжі не повинні перевищувати чотирьох годин, останнє приймання їжі організовується за дві години до сну;
- ▶ необхідними лікарськими засобами, технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення, спортивним інвентарем для оздоровлення, фізичної терапії та реабілітації, засобами навчання, виховання та корекції у порядку, встановленому законодавством.

Вихованцям/підопічним будинку-інтернату гарантується:

- ▶ організація надання медичної допомоги, в тому числі надання невідкладної медичної допомоги за наявності медичних показань, забезпечення у разі потреби консультування, стаціонарного лікування в закріплених за-

кладах охорони здоров'я вторинного і третинного рівня надання медичної допомоги, в тому числі спеціалізованих закладах охорони здоров'я МОЗ та установах Національної академії медичних наук, щорічного оздоровлення та/або санаторно-курортного лікування супутніх захворювань за наявності показань та відсутності протипоказань;

- ▶ проведення комплексу реабілітаційних заходів відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю/особи з інвалідністю;
- ▶ сприяння в отриманні освітніх послуг відповідно до рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру;
- ▶ проведення заходів, спрямованих на адаптацію вихованців/підопічних у новому середовищі та залучення їх до життєдіяльності територіальних громад, а також культурно-масових та індивідуальних заходів з нагоди подій в особистому житті;
- ▶ денна зайнятість і можливість вибору виду роботи або творчого заняття відповідно до особистих уподобань вихованця/підопічного з урахуванням рекомендацій лікаря-психіатра та індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю;
- ▶ захист прав і представництво інтересів відповідно до законодавства.

Обов'язки керівництва та персоналу будинку-інтернату

До обов'язків керівництва та персоналу будинку-інтернату належить:

- ▶ сприяння створенню умов для збереження, підтримки та налагодження в разі потреби родинних зв'язків вихованців/підопічних з батьками, іншими законними представниками, членами сім'ї та родичами, у тому числі шляхом:
 - відвідування вихованців/підопічних;
 - зустрічей з вихованцями/підопічними наодинці;
 - організації листування, телефонного та інших видів спілкування;
 - інформування батьків, інших законних представників, членів сім'ї та родичів про стан здоров'я вихованців/підопічних та події в їх житті.
- ▶ обов'язкове інформування служби у справах дітей районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті у разі утворення (крім м. Києва та Севастополя) ради за місцем проживання батьків, опікунів/піклувальників вихованців/підопічних, про виявлені факти ухилення батьків, опікунів/піклувальників від виконання своїх обов'язків (відсутність систематичних відвідувань вихованця, заінтересованості його станом здоров'я, навчанням, розвитком);
- ▶ сприяння влаштуванню вихованців з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, до різних форм сімейного виховання (усиновлення, опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу);

- ▶ забезпечення реалізації прав вихованців/підопічних відповідно до законодавства;
- ▶ двічі на рік (навесні та восени) забезпечувати організацію проведення поглиблених медичних оглядів вихованців/підопічних з подальшим обстеженням і лікуванням виявлених патологій;
- ▶ не менше ніж один раз на рік забезпечення огляду вихованців/підопічних лікарсько-консультативною комісією за участю лікаря-психіатра з метою вирішення питання щодо їх подальшого перебування в будинку-інтернаті.

4.5.2.10. Дитячі будинки та загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

Відповідно до Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України від 10.09.2012 № 995/557, дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усіх типів і форм власності (далі – інтернатні заклади) – навчальні заклади, що забезпечують дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, умови для проживання, різнобічного розвитку, виховання, здобуття освіти, професійної орієнтації та підготовки, готують дітей до самостійного життя.

Відповідно до підпункту 1.3. пункту 1 Положення, ці інтернатні заклади створюються для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у яких вони перебувають від трьох років до здобуття базової чи повної загальної середньої освіти, а в разі необхідності – до повноліття. При цьому діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування⁶, знаходяться на повному державному утриманні за рахунок коштів відповідних бюджетів та інших, не заборонених законодавством, джерел фінансування.

⁶ *дитина-сирота* - дитина, в якій померли чи загинули батьки;

дитина, позбавлена батьківського піклування, - дитина, яка залишилась без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти.

Підпунктом 1.4. пункту 1 Положення до головних завдань інтернатних закладів віднесено:

- ▶ забезпечення для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, умов проживання, навчання, виховання та розвитку, наближених до сімейних;
- ▶ забезпечення соціального захисту, медико-психолого-педагогічної реабілітації та соціальної адаптації вихованців з урахуванням стану здоров'я, індивідуальних особливостей психофізичного розвитку вихованців;
- ▶ забезпечення захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на належні умови проживання, виховання, здобуття певного рівня освіти, професійної орієнтації, соціальної адаптації та підготовки їх до самостійного життя та праці;
- ▶ формування правової культури, загальнолюдських цінностей;
- ▶ створення умов для збереження та підтримки родинних зв'язків дітей;
- ▶ сприяння влаштуванню дітей у різні форми сімейного виховання.

Пунктом 2 Положення визначені типи інтернатних закладів:

- ▶ *дитячий будинок* – навчальний заклад, який забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку;
- ▶ *загальноосвітня школа-інтернат* – навчальний заклад, що забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- ▶ *спеціалізована школа-інтернат I–III ступенів* – навчальний заклад з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів, що забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію обдарованих дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- ▶ *спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів* – навчальний заклад для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;
- ▶ *загальноосвітня санаторна школа-інтернат I–III ступенів* – навчальний заклад з відповідним профілем для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують тривалого лікування.

Важливими є вимоги підпункту 2.6. пункту 2 Положення, яким визначено, що з метою ранньої соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, діти дошкільного віку, що проживають у дитячих будинках, відвідують дошкільні навчальні заклади, а діти шкільного віку – навчаються у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів.

Відповідно до підпункту 3.4. пункту 3 Положення, в інтернатні заклади приймаються:

- ▶ діти-сироти;
- ▶ діти, позбавлені батьківського піклування;
- ▶ діти, розлучені із сім'єю, відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

Не приймаються до інтернатних закладів діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані у сімейні форми виховання (опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу).

Зарахування учнів (вихованців) до спеціалізованої школи-інтернату I–III ступенів проводиться на конкурсній основі відповідно до Інструкції про порядок конкурсного приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19.06.2003 № 389 (підпункт 3.5. пункту 3 Положення).

Діти, члени однієї сім'ї (брати і сестри) направляються в один інтернатний заклад, за винятком, коли за медичними показниками їх виховання має здійснюватись окремо (підпункт 3.7. пункту 3 Положення).

Відповідно до підпункту 3.8. пункту 3 Положення, зарахування учнів (вихованців) до інтернатного закладу проводиться наказом директора цього закладу на підставі таких документів:

- ▶ направлення (путівки) служби у справах дітей за погодженням з управлінням освітою на підставі рішення органу виконавчої влади або місцевого самоврядування за місцем проживання (перебування) дитини;
- ▶ свідоцтва про народження;
- ▶ реєстраційного номера облікової картки платника податків (за наявності);
- ▶ відомостей про батьків та близьких родичів дитини;
- ▶ довідки про склад сім'ї або осіб, зареєстрованих у житловому приміщенні, будинку;
- ▶ документів, що підтверджують право власності дитини на нерухомість (у разі наявності);
- ▶ опису майна дитини;
- ▶ копії рішення органів опіки та піклування про встановлення опіки над житлом (майном) дитини (у разі наявності);
- ▶ довідки про взяття дитини на квартирний облік осіб, які потребують поліпшення житлових умов, після досягнення нею 16-річного віку (у разі відсутності в дитини житла);
- ▶ висновку про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини;

- ▶ відомостей або документів про освіту дитини (для дітей шкільного віку);
- ▶ дубліката обліково-статистичної картки дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування;
- ▶ довідки про призначення та виплату пенсії, державної соціальної допомоги, аліментів тощо (у разі наявності);
- ▶ ощадної книжки дитини або договору про відкриття рахунка в установі банку (у разі наявності);
- ▶ рішення районної, районної у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчого органу міської, районної у місті ради про надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

Організація харчування в інтернатних закладах

Харчування учнів (вихованців) в інтернатних закладах незалежно від підпорядкування та форми власності організовується за нормами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 22.11.2004 № 1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах».

Відповідальність за організацію харчування покладається на засновника (власника) та керівника цього закладу (підпункт 4.2. пункту 4 Положення).

Медичне обслуговування в інтернатних закладах.

Медичне обслуговування учнів (вихованців) інтернатних закладів незалежно від підпорядкування, типу та форми власності забезпечується місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування і здійснюється медичними працівниками, які входять до штату цих закладів, та медичними працівниками лікувально-профілактичних закладів за територіальним принципом.

Заклади охорони здоров'я спільно з медичними працівниками інтернатного закладу двічі на рік безоплатно проводять медичні огляди всіх учнів (вихованців), у разі потреби беруть їх на диспансерний облік, здійснюють постійний медичний нагляд і своєчасне лікування (підпункт 4.3. пункту 4 Положення).

Права і гарантії учнів (вихованців) інтернатних закладів

Учням (вихованцям) інтернатних закладів видається єдиний квиток, який дає право на безоплатний проїзд у громадському міському (приміському) транспорті (крім таксі), безкоштовне відвідування кінотеатрів, виставок, музеїв, спортивних споруд (підпункт 4.6. пункту 4 Положення).

На підставі письмової заяви осіб, які систематично беруть участь у вихованні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, учні (вихованці) інтернатних закладів можуть виїжджати в супроводі дорослих до родичів, знайомих на святкові (вихідні) дні або під час канікул відповідно до наказу директора інтернатного закладу за погодженням із службою у справах дітей, якщо це не шкодить фізичному і психічному здоров'ю дітей (підпункт 4.7. пункту 4 Положення).

Учні професійно-технічних училищ та студенти вищих навчальних закладів – колишні учні (вихованці) інтернатного закладу під час своїх канікул можуть перебувати в зазначеному закладі з безоплатним проживанням і харчуванням на підставі рішення, що приймається засновником (власником) під час затвердження кошторисів доходів і видатків чи змін до них підпункт 4.8. пункту 4 Положення).

Підпунктом 6.4. пункту 6 Положення визначені такі права учнів (вихованців):

- ▶ умови проживання, навчання, виховання та розвитку, наближені до сімейних;
- ▶ здобуття дошкільної, базової, повної загальної середньої та позашкільної освіти;
- ▶ медичну та соціальну допомогу згідно із законодавством;
- ▶ утримання за рахунок відповідних бюджетів у державних і комунальних навчальних закладах, за рахунок коштів власника (засновника) – у приватних;
- ▶ повноцінне якісне харчування;
- ▶ збереження родинних стосунків;
- ▶ безпечні і нешкідливі умови проживання, виховання, навчання, праці;
- ▶ отримання кваліфікованої допомоги в навчанні, корекції психофізичного розвитку;
- ▶ оздоровлення, відпочинок, організоване дозвілля у вихідні, святкові дні та під час канікул;
- ▶ вибір форм навчання, факультативів, спецкурсів, позакласних занять;
- ▶ розвиток своїх творчих здібностей та інтересів через участь у різних видах навчальної, наукової, науково-практичної діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах тощо;
- ▶ користування навчально-виробничою, науковою, матеріально-технічною, культурно-спортивною, корекційно-відновлювальною та лікувально-оздоровчою базою інтернатного закладу;
- ▶ вільне вираження поглядів, переконань;
- ▶ захист своїх особистих, житлових і майнових прав;
- ▶ захист від будь-яких форм експлуатації, психічного, фізичного та інших видів насильства з боку працівників, які порушують їх права, честь і гідність;
- ▶ участь в органах громадського самоврядування інтернатного закладу.

Учні (вихованці) можуть бути усиновлені громадянами України, іноземцями, передані на виховання опікунам, піклувальникам, влаштовані у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу в порядку, установленому законодавством України (підпункт 6.7. пункту 6 Положення).

Засновник (власник) інтернатного закладу під час канікул організовує відпочинок та оздоровлення вихованців у дитячих санаторіях, оздоровчих і спортивних таборах, таборах відпочинку тощо. Дітям, які потребують санаторно-курортного лікування, першочергово виділяються путівки до відповідних закладів протягом року (підпункт 6.8. пункту 6 Положення).

Випускникам інтернатних закладів за умови наявності в них відповідного рівня підготовки держава гарантує пільгові умови для вступу до державних та комунальних професійно-технічних, вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації (підпункт 6.9. пункту 6 Положення).

Важливим є те, що влаштування дитини до інтернатного закладу не припиняє її права на аліменти, пенсії та інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника (підпункт 6.5. пункту 6 Положення).

Обов'язки керівника інтернатного закладу:

- ▶ здійснює керівництво педагогічним колективом, забезпечує раціональний підбір і розподіл кадрів, створює необхідні умови для підвищення фахового і кваліфікаційного рівня працівників;
- ▶ створює умови проживання, навчання, виховання та розвитку вихованців, наближені до сімейних;
- ▶ організовує навчально-виховний процес;
- ▶ забезпечує навчання вихованців дитячого будинку в дошкільних або загальноосвітніх навчальних закладах;
- ▶ забезпечує контроль за виконанням навчальних планів і програм, якістю здобуття знань, умінь та навичок учнями (вихованцями);
- ▶ відповідає за дотримання вимог Базового компонента дошкільної освіти, Державного стандарту загальної середньої освіти;
- ▶ створює необхідні умови для участі учнів (вихованців) у позакласній та позашкільній роботі, проведення виховної роботи;
- ▶ забезпечує дотримання вимог щодо охорони дитинства, санітарно-гігієнічних та протипожежних норм, вимог техніки безпеки;
- ▶ розпоряджається в установленому порядку майном закладу та його коштами;
- ▶ підтримує ініціативи щодо вдосконалення системи навчання та виховання, заохочення творчих пошуків, дослідно-експериментальної роботи педагогів;
- ▶ сприяє залученню діячів науки, культури, членів творчих спілок, працівників підприємств, установ, організацій до навчально-виховного процесу, керівництва учнівськими об'єднаннями за інтересами;
- ▶ забезпечує реалізацію права учнів (вихованців) на захист від будь-яких форм фізичного або психічного насильства;

- ▶ вживає заходів щодо запобігання вживанню учнями (вихованцями) алкоголю, наркотичних засобів та психотропних речовин, а також тютюнових виробів;
- ▶ видає у межах своєї компетенції накази та розпорядження і контролює їх виконання;
- ▶ щороку звітує про свою роботу на загальних зборах (конференціях) колективу;
- ▶ захищає особисті, житлові та майнові права та інтереси учнів (вихованців);
- ▶ забезпечує організований випуск і сприяє подальшому влаштуванню учнів (вихованців);
- ▶ контролює дотримання режиму роботи закладу, організацію харчування і медичного обслуговування учнів (вихованців), організовує оздоровлення дітей;
- ▶ від імені інтернатного закладу укладає договори з юридичними та фізичними особами, представляє його в усіх державних органах, на підприємствах, в установах, громадських організаціях.

4.5.2.11. Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю

Відповідно до Типового положення про центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України від 09.08.2016 № 855, Центр – це реабілітаційна установа, цільовим призначенням якої є здійснення комплексу реабілітаційних заходів, спрямованих на створення умов для всебічного розвитку:

- ▶ осіб з інвалідністю, які досягли повноліття;
- ▶ дітей з інвалідністю;
- ▶ дітей віком до трьох років (включно), які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності.

Центр забезпечує тимчасове перебування та/або перебування в стаціонарному режимі влаштованих осіб на безоплатній основі.

Направлення та зарахування осіб до Установи проводяться відповідно до законодавства (розділ 4).

4.5.2.12. Особливі аспекти проведення моніторингу служби у справах дітей, центру соціальних служб, закладів соціального захисту

Під час моніторингу служби у справах дітей, центру соціальних служб, закладів соціального захисту з метою перевірки дотримання права дітей на захист від насильства або жорстокого поводження необхідно вивчити особові справи дітей та перевірити наявність усіх передбачених документів. Важливо зіставляти документи

між собою. Наприклад, якщо у особовій справі наявні документи, що можуть свідчити про те, що дитина постраждала або ймовірно постраждала від насильства або жорстокого поводження (результати медичного обстеження дитини, повідомлення будь-якого суб'єкта, інформація від соціального працівника або фахівця із соціальної роботи, тощо) необхідно перевірити чи зроблені відповідні відмітки в індивідуальному плані захисту дитини, індивідуальній програмі реабілітації дитини, оцінці потреб та чи заплановані заходи із захисту дитини.

Якщо дитина влаштована до закладу соціального захисту (притулок для дітей або центр соціально-психологічної реабілітації дітей), інтернатних закладів, Центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю, дитячого будинку-інтернату, будинку-інтернату необхідно перевірити особову справу дитини на предмет з'ясування причин влаштування до закладу.

До обставин, які можуть свідчити про те, що дитина зазнала/зазнавала насильства або жорстокого поводження, можуть свідчити такі документи:

- ▶ витяг з обліково-статистичної картки дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, у зв'язку із насильством,
- ▶ індивідуальний план соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах;
- ▶ копії документи органів Національної поліції про обставини вчинення насильства або жорстокого поводження з дитиною;
- ▶ копії повідомлень будь-якого суб'єкта про постраждалу або ймовірно постраждалу дитину;
- ▶ копія акту проведення оцінку рівня безпеки дитини;
- ▶ копія акту оцінки потреб сім'ї/особи.

Під час моніторингу може бути проведена бесіда з психологом та вивчені картки психолого-педагогічного спостереження за дітьми, застосування психологом діагностик щодо виявлення ознак насильства або жорстокого поводження.

Під час моніторингу необхідно звернути увагу на:

- ▶ з'ясування причин направлення дитини до закладу, які мають бути зафіксовані в журналі обліку дітей та особовій справі дитини;
- ▶ забезпечення психолого-педагогічного спостереження за дитиною та організація індивідуально-виховної роботи з нею (картка психолого-педагогічного спостереження);
- ▶ проведення індивідуальних та групових виховних заходів, психотерапевтичних занять;
- ▶ фіксації в медичній документації випадків, які мають ознаки насильства або жорстокого поводження (синці, подряпини, укуси, опіки тощо), надання відповідної медичної допомоги.

Необхідно з'ясувати:

- ▶ чи були в закладі зафіксовані випадки насильства або жорстокого поводження відносно дітей;
- ▶ насильницькі дії здійснювались стосовно дитини працівником закладу чи іншими вихованцями;
- ▶ кого і в який термін було повідомлено про факт насильства;
- ▶ які дії і в який термін після з'ясування обставин були здійснені керівництвом закладу, іншими посадовими особами;
- ▶ чи є інформація стосовно подальшої долі агресора та жертви;
- ▶ чи були в закладі випадки самовільного залишення дітьми закладу; якщо так, яка кількість таких випадків та причини, що призвели до такої ситуації;
- ▶ чи наявна інформація для дітей щодо можливості звернутись по допомогу: стенди, плакати, інформаційні листівки, номери гарячих ліній, тощо; така інформація знаходиться у місці доступному для дітей;
- ▶ чи є у дітей можливість безперешкодно отримати медичну допомогу.

4.5.3. Включення дітей та взаємодія з дітьми під час моніторингу: спілкування з дітьми під час моніторингових візитів

Якщо монітор запланував провести бесіди з дітьми, це буде вказувати на прагнення залучити їх відповідно до принципів участі, закріплених у правах дитини. Проте їх безпека і добробут повинні бути понад усе. Можливість негативних емоційних наслідків участі дітей може включати страх наслідків, якщо вони повідомлять негативну відповідь. Тому мета участі дітей повинна бути ясна як монітору, так і дитині. Отже, перед бесідою з дитиною монітору доцільно ретельно вивчити всі обставини, що стосуються дитини, зрозуміти від якого виду насильства дитина постраждала, хто є кривдником та чи отримала дитина вчасно якісну допомогу.

Відповідно до статті 12 КПД монітори повинні належним чином урахувувати вік і здібності дитини, готуючись до моніторингу і вибудовуючи його, особливо якщо мова йде про прямі бесіди.

Вивчаючи шведську систему регулювання, соціологи визначили три обґрунтування, які використовувалися в бесідах з дітьми під час моніторингових візитів (Додаток 5.5.).

Перш ніж залучити дітей до бесіди, потрібна згода дорослого і дитини⁷. Водночас слід повідомити дітям, що станеться з наданою ними інформацією⁸.

⁷ Згода може бути дана тільки особами у віці від 18 років. Схвалення – це згода дитини, яка не може дати законну згоду на участь у заході. Робота з дітьми або дорослими, не здатними дати згоду, вимагає згоди одного з батьків або законного опікуна і згоди суб'єкта.

⁸ Водночас слід врахувати, що відповідно до Національного превентивного механізму така згода не потрібна.

У Великій Британії монітори надсилають дітям письмову інформацію, запитуючи, чи хочуть вони брати участь у бесіді та інформуючи їх про процедуру участі (Додаток 5.3.). Їм також потрібно обговорити будь-які ризики або етичні питання, пов'язані із зустріччю з дітьми, із соціальним працівником дитини або патронажним працівником, щоб визначити, чи відповідає це найкращим інтересам відповідної дитини, та отримати згоду.

Під час планування опитування дітей монітором мають бути враховані такі чинники, як:

- ▶ вік дитини;
- ▶ стать дитини;
- ▶ наявність або відсутність у дитини інвалідності;
- ▶ етнічна приналежність дитини;
- ▶ вразливість дитини до сексуальної та інших форм експлуатації;
- ▶ наявність у дитини статусу сироти або позбавленої батьківського піклування.

Є декілька засобів і методів участі і залучення дітей, які мають містити кілька варіантів. Наприклад:

- ▶ очна бесіда;
- ▶ бесіда телефоном;
- ▶ онлайн спілкування (електронна пошта, текстові повідомлення, спеціальні додатки тощо).

Під час взаємодії з дітьми, коли є підозри в насильстві або жорсткому поведженні з дітьми, монітор повинен усвідомлювати різницю між спілкуванням і допитом в рамках кримінального провадження.

Водночас монітор повинен переконатися, що взаємодія не травмує або повторно не травмує дитину, коли він просить її згадати болісні переживання, і що вона не ставить під загрозу і не спотворює будь-які потенційні майбутні офіційні показання свідків або криміналістичні бесіди.

Процедура бесіди повинна враховувати практичні рекомендації щодо того, як отримати найбільш точну інформацію від дитини, одночасно обмежуючи потенційне спотворення свідчень дитини особою, яка проводить бесіду. Безпека і захист дитини повинні бути понад усе.

Монітор повинен знати шляхи направлення до фахівців, щоб гарантувати, що діти розкривають факти насильства та жорсткого поведження, володіти знаннями про інші суб'єкти, які надають допомогу дітям, постраждалим від насильства та жорсткого поведження.

З переліком установ, закладів, служб, їх місцем знаходження, тощо необхідно ознайомитися на сайті відповідної державної адміністрації, тієї територіальної одиниці, де планується моніторинговий візит.

Подумайте, чи варто розмовляти з дитиною, навіть якщо у вас є згода батьків або опікунів. Якщо ви не можете провести бесіду з особливою обережністю, щоб не посилити шкоду, якої вона вже зазнала, вам слід подумати про те, щоб не проводити її взагалі⁹.

Як зазначалося вище, особи, які взаємодіють з дітьми, щоб отримати інформацію про досвід дитини щодо послуги, яка перевіряється, повинні бути належним чином навчені.

Рекомендації із спілкування з дитиною наведені у Додатку 5.1. до цих Методичних рекомендацій.

4.5.4. Підготовка звіту за результатами моніторингового візиту

Порядок підготовки звіту за результатами моніторингового візиту наведено у розділі 5 Регламенту організації та проведення моніторингових візитів/безвізних перевірок з питань дотримання прав дитини та сім'ї органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, затвердженого наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 05.05.2019 № 83.15/19 у редакції наказу від 15.09.2020 № 123.15/20.

Зокрема, у звіті відображаються зібрані відомості про стан дотримання прав дитини та сім'ї, інформація про факти порушень, основні проблеми, виявлені під час візиту, а також зауваження та пропозиції щодо їх усунення за підсумками моніторингу.

До звіту долучаються копії документів, фотографії або інші матеріали, що ілюструють або доповнюють звіт.

Члени моніторингової групи – працівники Секретаріату Уповноваженого – не пізніше двох робочих днів з дня завершення моніторингового візиту після узгодження зі своїм безпосереднім керівником подають в електронному вигляді керівнику моніторингової групи свої частини звітів за результатами візиту відповідно до напрямів діяльності та поставлених завдань.

Звіт подається не пізніше трьох–п'яти робочих днів після завершення моніторингового візиту.

У разі виявлення порушень прав дитини у сфері, яка належить до компетенції інших структурних підрозділів Секретаріату Уповноваженого, копія звіту невідкладно надається службовою запискою представника Уповноваженого з дотримання прав дитини та сім'ї на ім'я Уповноваженого з проханням доручити представнику

⁹ Слід враховувати, що відповідно до Національного превентивного механізму така згода не потрібна.

Уповноваженого за відповідним напрямом розглянути такий звіт та вжити належних заходів реагування.

На підставі звітів і доданих до них матеріалів готуються висновки щодо наявності системних проблем дотримання прав дитини та сім'ї та інформується про це представника Уповноваженого та Уповноваженого.

Форма звіту наведена у Додатку № 5.2. до цих Методичних рекомендацій.

4.6. Безвізні перевірки

Особливості проведення безвізних перевірок наведені в розділі 8 Регламенту організації та проведення моніторингових візитів/безвізних перевірок з питань дотримання прав дитини та сім'ї органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, затвердженого наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 05.05.2019 № 83.15/19 у редакції наказу від 15.09.2020 № 123.15/20.

Безвізна перевірка здійснюється шляхом:

- ▶ моніторингу відкритих джерел інформації (збір адміністративних даних);
- ▶ надсилання запиту об'єкту моніторингу/безвізної перевірки;
- ▶ опрацювання отриманих на запит документів, матеріалів та пояснень посадових осіб об'єкту моніторингового візиту/безвізної перевірки.

За необхідності визначення достовірності інформації, отриманої від об'єкта моніторингу, направляються запити до інших державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та господарювання, фізичних осіб.

Адміністративні дані залежно від мети моніторингу мають велике значення. Такими даними можуть бути дані:

- ▶ Національної поліції України;
- ▶ Міністерства соціальної політики України;
- ▶ регіональні дані, наведені у звітах;
- ▶ об'єкту моніторингу.

Адміністративні дані мають бути розділені по роках, регіонах, закладах, статі, віку, тощо.

Необхідно розуміти, що адміністративні дані про випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми можуть не дати повної картини поширеності насильства. Насильство щодо дітей може бути прихованим, і «якщо воно не буде виявлено в ході опитування населення, воно не може бути виявлено службами захисту дітей»

і не стане предметом уваги політиків і суспільства загалом».^{xxxі}

За результатами безвізної перевірки:

- ▶ у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина готується звіт, в якому відображаються зібрані відомості про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина на об'єкті моніторингового візиту/безвізної перевірки; інформація про факти порушень; висновки та рекомендації щодо їх усунення;
- ▶ у разі відсутності порушень прав і свобод людини і громадянина – готується відповідна доповідна записка Уповноваженому.

4.7. Збір адміністративних даних

4.7.1. Дані про кількість випадків у співставленні з конкретними показниками звітності та інших додаткових даних

В останні роки серед урядів виріс інтерес до вивчення способів ефективнішого використання адміністративних даних для моніторингу та звітності про насильство щодо дітей. Адміністративні дані є важливим джерелом інформації, до якої часто можна легко отримати доступ і використовувати для доповнення великомасштабних опитувань.

Набори адміністративних даних надають дані про дітей, які потрапили в поле зору дитячих соціальних служб. Ці дані можуть показувати верхівку айсберга, оскільки насильство і жорстоке поводження з дітьми можуть залишатися не поміченими або не зареєстрованими. Проте, вимагаючи регулярного збору цих даних, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини може відстежувати і повідомляти про те, як він виконує свої зобов'язання відповідно до КПД, ЦСР і Лансаротської конвенції.

У Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі постраждалих від жорстокого поводження, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 585, передбачено, щоб усі звернення та повідомлення стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (отримані особами, що визначають і/або організують соціальний захист дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах) були офіційно зареєстровані з детальною допоміжною інформацією (пункт б). Ці дані складають доказову базу для звітності по ЦСР 5.2 і, зокрема, за показником 5.2.4. «Кількість дітей, які постраждали від жорстокого поводження». Подальша розбивка за типами жорстокого поводження дозволить повідомляти про випадки сексуальної експлуатації та сексуального насильства відповідно до Лансаротської конвенції.

Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі постраждалих від жорстокого поводження, також визначає види допомоги та підтримки, які повинні бути доступні дітям (пункт 8). Збір цих даних дозволяє провести порівняльний аналіз стану дітей, які потребують допомоги, і дітей, які отримали допомогу.

Рекомендується, щоб організації, як мінімум, надавали монітору Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щоквартальні дані про кількість повідомлень про насильство і жорстоке поводження з дітьми із розбивкою за типом жорстокого поводження, віком, статтю, та інвалідністю. Де можливо, це має бути зіставлено з кількістю дітей, які отримали будь-яку допомогу, і кількістю дітей з індивідуальним планом, керованим міждисциплінарною групою.

4.7.2. Дані про отримані скарги, судовий розгляд справ, кримінальні провадження¹⁰

Якщо тип жорстокого поводження і насильства відносно дітей підпадає під дію норм Кримінального кодексу України, такі дані і пов'язана з ними кількість обвинувальних вироків у кримінальному процесі можуть бути співставлені з кількістю отриманих повідомлень про вчинення насильства або жорстокого поводження, щоб забезпечити огляд того, наскільки добре працює система захисту дітей від насильства і жорстокого поводження.

Рекомендується, щоб організації, як мінімум, надавали моніторам Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щоквартальні дані про кількість порушених кримінальних проваджень, відкритих за фактом насильства щодо дітей і жорстокого поводження з ними, та кількість обвинувальних вироків у кримінальному порядку.

4.7.3. Статистична інформація щодо насильства та жорстокого поводження з дітьми

Загальносистемний моніторинг для визначення рівнів поширеності серед населення за допомогою репрезентативних вибірок обстежень може надати порівняльні дані про відсутню прогалину. Керівництво Всесвітньої організації охорони здоров'я передбачає, що схильність до жорстокого поводження з дітьми (зокрема насильство і жорстоке поводження з дітьми) минулого року і протягом усього життя вимірювалася як мінімум.^{xxxiii} Мається на увазі, що ефективний спосіб зробити це – розсилати анкети, спеціально призначені для підлітків у віці від 13 до 15 років, у школи; і що країнам слід використовувати один з трьох міжнародно визнаних більш тривалих інструментів.

¹⁰ Інформація, наведена у цьому розділі буде корисна для працівників та працівниць Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

Під час дослідження питань, які пов'язані з насильством та жорстоким поведінням з дітьми, важливе значення відіграють статистичні дані та матеріали.

Наразі в Україні існує потреба в удосконаленні показників у формах державної статистичної звітності стосовно запобігання насильству та жорстокому поведінню з дітьми.

Відсутність реальної статистики насильницької поведінки щодо дітей в Україні не дає можливості об'єктивно оцінити поширення такого явища та рівень загрози.

Зокрема, необхідно запровадити такі показники, як кількість звернень та повідомлень про випадки насильства та жорстокого поведіння щодо дитини (відокремити від випадків домашнього насильства щодо дітей) в інституційних закладах (інтернатних, соціального захисту, тощо). Всі показники необхідно розподіляти за статтю, віком, місцем перебування (проживання) дітей.

5. ДОДАТКИ

5.1. Три обґрунтування, використані під час бесід з дітьми у процесі надання послуг у Швеції

	Нормативно-правове	Допоміжне	Захисне
Обґрунтування	Дослідження відповідності нормативним стандартам	Захист впливу на дітей	Захист дітей під час перевірки
Застосування	Якщо це актуально для нормативних стандартів	Якщо це актуально для дітей	Якщо безперечний шанувальник і/або без негативних наслідків для дітей
Можливі наслідки	Визначене агентство. Можливий розрив між уподобаннями дітей щодо якості та нормативних критеріїв	Ризик, що інспектор обіцяє більше, ніж може бути насправді	Може перебільшувати потреби дітей

Джерело: Pålsson, D. (2017 p.)^{xxxiv}

5.2. Як спілкуватися з дітьми

- ▶ Ваш тон, тип питань, які ви ставите, і навіть ваша поза можуть вплинути на те, як діти реагують і ставляться до вас.
- ▶ По можливості знайдіть відокремлене тихе місце для проведення бесіди.
- ▶ Переконайтеся, що у дітей є доступ до будь-якого комунікаційного обладнання або допоміжних осіб, яких вони можуть використати, і що ви знаєте, як працювати з ними через бажаний ними носій. Наприклад, якщо вони вважають за краще використовувати ручку і папір, картки з картинками, дошки з підказками, шрифт Брайля, мову жестів або інший додатковий засіб зв'язку.
- ▶ Підтримуйте візуальний контакт з дитиною, а не з обладнанням, яке вона використовує, або з її помічником. Дітям з порушенням слуху або розладами аутистичного спектру може бути складно вловити такі тонкощі, як тон голосу, щоб вказати, що мається на увазі під питанням або коментарем. Подібні проблеми можуть виникнути з мовою тіла або мімікою під час розмови з дитиною із порушенням зору. Завжди пам'ятайте про особливі потреби дитини і відповідно змінюйте те, як ви взаємодієте.
- ▶ Не допитуйте дітей та уникайте жаргону, використовуючи мову, що відповідає віку.
- ▶ Не розмовляйте з дітьми згори – замість цього станьте на коліна або присядьте на їхньому рівні.
- ▶ Запропонуйте дитині перерву під час довгих і складних бесід. Рекомендується проводити бесіду не більше двох годин на день з перервами (безперервно – не більше як годину). Тривалість бесіди визначається з урахуванням віку та індивідуальних особливостей дитини, рівня її розвитку. Бесіда проводиться у безпечному місці та/або у спеціально створених безпечних умовах.
- ▶ Слід зрозуміти, що вони можуть розповісти вам історію насильства або жорстокого поводження не у хронологічному порядку.
- ▶ Деякі діти можуть почувати себе ніяково або боятися помилки. Заохочуйте дитину і зробіть все можливе, щоб вона відчувала себе комфортно під час відповіді, попри те, якою може бути відповідь, навіть якщо це може означати розкриття конфіденційної інформації.
- ▶ Діти можуть почувати себе зобов'язаними сказати вам те, що, на їхню думку, ви хочете почути. Тому важливо не вкладати слова дитини і виявляти особливу обережність, щоб не ставити навідні запитання. Наприклад, замість того, щоб запитувати дитину, чи чула вона крик, запитайте її, що вона чула. Або, простіше кажучи, запитайте, що трапилося, і дозвольте дитині вести

розмову звідки. Використання відкритих питань вважається найбільш відповідним методом для того, щоб викликати у дитини спонтанні спогади.

- ▶ Ви також можете попросити дітей намалювати картинку, яка стосується події або теми, а потім розповісти історію, пов'язану з цим. Монітор і дитина можуть грати у гру, яка передбачає ставити питання по черзі, змінюючи ролі того, хто ставить питання і хто на них відповідає.
- ▶ Уповільніть бесіду та орієнтуйтеся на дитину. Важливо вичікувати і не заповнювати кожен момент мовчання розмовою, а дати дитині можливість закінчити викладати свої думки.
- ▶ Дітям може бути важко всидіти на місці, тому намагайтеся дати їм привід рухатися більше, якщо бесіда буде тривалою. Як варіант, спробуйте змінити положення свого тіла.
- ▶ Будьте обережні з одягом – занадто офіційний одяг може відштовхнути дитину; якщо одяг занадто повсякденний або занадто модний, діти можуть подумати, що ви занадто намагаєтеся справити на них враження.
- ▶ Ніколи не створюйте у дитини враження, що у неї є правильна відповідь, і не смійтеся над нею, якщо вона помиляється.
- ▶ Подбайте про те, щоб ваші варіанти відповідей не були явно навідними: якщо ви запитаєте дитину, чи проводить вона 1, 2 або 3 години на день в Інтернеті, ні дитина, яка ніколи не виходить в Інтернет, ні дитина, яка проводить в Інтернеті 5 годин, не скажуть вам про це.
- ▶ Подумайте про порядок запитань, які ви ставите – почніть з розминки, ставлячи прості запитання, а не одразу переходьте до більш відвертих.
- ▶ Ближче до завершення бесіди рекомендується повідомити дитині про те, що ви зрозуміли, і запитати її, чи правильно це, чи вона хоче щось виправити або додати.

5.3. Форма звіту

ЗВІТ

за результатами моніторингового візиту

до _____
(повна назва органу/установи, моніторинг якої здійснювався)

Склад моніторингової групи:

1. ПІБ, посада
2. ПІБ, громадського монітора, експерта

Керівництво органу/установи

1. ПІБ, посада

Відповідно до вимог статті 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» працівниками Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини спільно з представниками громадськості _____ року здійснено моніторинговий візит до _____, що розташована (ий) за адресою: _____.

Попередній моніторинговий візит здійснювався _____. За його результати було надано такі рекомендації:

1. _____
2. _____
3. _____.

Аналіз виконання наданих рекомендацій за результатами моніторингового візиту наводиться нижче.

Під час візиту моніторинговою групою було зазначено про такі позитивні зрушення у діяльності органу/установи (за наявності): _____

Кількість осіб (дітей), з якими проведено анонімні інтерв'ю під час візиту _____.

5.4. Корисна інформація для дитини щодо бесіди з монітором

Розмова зі співробітником Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або іншою уповноваженою відповідно до законодавства особою:

«Монітор перевіряє _____ [НАЗВА].

Вони хотіли б знати, що ви думаєте про отримувані послуги.

Чому монітори хочуть поговорити з вами?

Ваша думка щодо допомоги, яку ви отримуєте від працівників, є важливою.

Монітори хочуть знати про ваш досвід. Це допоможе їм розповісти місцевій владі, що вона робить добре і що потрібно змінити.

Вони сприйматимуть це серйозно.

Є закони, що дозволяють моніторам стежити за тим, наскільки добре працівники місцевих органів влади захищають дітей і допомагають дітям у догляді.

Монітор не перевіряє вас або вашу сім'ю.

Як це працює?

Хтось з місцевої влади запитає чи хочете ви поговорити з одним зі моніторів.

Монітор може:

- прийти на одну з ваших зустрічей з працівником;
- призначити зустріч, щоб поговорити з вами (віч-на-віч або телефоном);
- відвідати вас з вашим працівником.

Монітори будуть записувати те, що ви скажете. Вони будуть розмовляти також з іншими дітьми. Те, що ви та інші діти скажете монітору, стане частиною даних моніторингу.

Ви маєте знати, що:

- вам не потрібно розмовляти з монітором, якщо не хочете;
- вам не потрібно говорити їм те, чого не хочете;
- ви можете зупинитися в будь-який час, коли захочете;
- ви можете запитати їх про моніторинг перш ніж поговорити з ними.

Що монітори будуть робити з тим, що ви їм розповісте?

Те, що ви скажете, допоможе їм вирішити, чи піклується місцева влада про ваші потреби.

Монітори будуть використовувати те, що ви їм говорите, для написання звіту, в якому вони проінформують Уповноваженого про виявлене. У звіті монітори не напишуть нічого, що може ідентифікувати вас.

Монітори також будуть говорити з представниками місцевих органів влади про те, що ви їм розповіли.

Якщо ви повідомите нам що-небудь про те, що дитині заподіють шкоду або вона ризикує отримати травму, ми повинні повідомити про це працівнику місцевого органу влади, щоб він переконався, що дитина в безпеці і в порядку.

Якщо монітор зробить певні записи на папері або в комп'ютері, то вони обов'язково зберігаються. Це зможуть прочитати тільки співробітники Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Подальші кроки

Монітори будуть говорити з максимально можливою кількістю дітей. Але місцева влада працює з великою кількістю сімей, тому монітори не можуть розмовляти з усіма.

Якщо ви згодні поговорити з монітором, повідомте нам, яким чином він може з вами зв'язатися. Ви можете сказати своїм працівникам, коли розмовляєте з ними. Якщо є бажання, ви можете надіслати електронний лист монітору [ВСТАВТЕ АДРЕСУ ЕЛЕКТРОННОЇ ПОШТИ] або своєму працівнику [ВСТАВТЕ АДРЕСУ ЕЛЕКТРОННОЇ ПОШТИ].

Ми повідомимо вас, як тільки зможемо, якщо монітор зможе з вами поговорити.

Якщо ви хочете, щоб монітор телефонував або відправляв вам текстові повідомлення, повідомте номер телефону, за яким з вами можна зв'язатися:

Якщо ви хочете, щоб монітор надіслав вам електронного листа, повідомте нам адресу електронної пошти, за допомогою якої можна контактувати:

Скажіть, будь ласка, чи є хто-небудь, хто б міг бути з вами під час розмови з монітором:

».

5.5. Орієнтовний перелік питань під час проведення в місцевих державних адміністраціях та органах місцевого самоврядування моніторингу права на захист від домашнього насильства

Перелік питань складено відповідно до заходів з виконання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 145:

1. Чи визначено у територіальній громаді на рівні заступника голови облдержадміністрації, райдержадміністрації, органів місцевого самоврядування уповноважену посадову особу з питань запобігання та протидії насильству за ознакою статі, відповідальну за координацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі?

2. Чи визначено відповідальних працівників виконавчого комітету сільської/селищної ради, які приймають та реєструють заяви і повідомлення про вчинення домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, координацію заходів реагування на факти вчинення такого насильства, надання допомоги і захисту постраждалим особам, роботи з кривдниками на території відповідного села/селища?

3. Чи прийнято програми/ плани заходів щодо забезпечення координації та ефективної взаємодії спеціально уповноважених органів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашнього насильства?

4. Чи проводились засідання координаційних рад у поточному році? (вказати кількість запланованих засідань та фактично проведених)

5. Чи було проведено оцінку потреб територіальної громади у соціальних послугах для постраждалих осіб?

6. Чи використано територіальної громадою механізм соціального замовлення?

7. Чи включено до програми соціально-економічного розвитку громади заходи, спрямовані на запобігання та протидію домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі?

8. Чи працюють у територіальних громадах фахівці із соціальної роботи, психологи, фахівці з виявлення осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, запобігання домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі, надання послуг постраждалим особам та вжиття заходів реагування до кривдників?

9. Чи проходили відповідальні працівники навчання із міжвідомчого реагування на випадки домашнього насильства та жорстокого поводження з дітьми?

10. Яка кількість постраждалих дітей отримали допомогу відповідно до їх потреб у поточному році?

11. Чи здійснюється облік звернень щодо домашнього насильства та насильства за ознакою статі, облік скарг щодо неналежного/несвоєчасного реагування територіальної громади (у разі якщо фахівці, які виконують програми для постраждалих осіб, пройшли відповідне навчання)?

12. Які заходи забезпечено в територіальній громаді для своєчасного та дієвого захисту прав та законних інтересів постраждалих дітей?

13. Чи є на базі закладу охорони здоров'я кабінет первинної допомоги постраждалим особам?

14. Чи створено у територіальній громаді спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб (мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, притулки, денні центри соціально-психологічної допомоги/ спеціалізовані служби первинного соціально-психологічного консультування)?

15. Яким чином забезпечено інформування дитини, її батьків, інших законних представників про права дитини, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися у територіальній громаді?

16. Які інформаційно-комунікаційні кампанії для дітей з протидії домашньому насильству проводяться у територіальній громаді?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- i. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, який стосується участі дітей у збройних конфліктах, ратифікований у 2005 році. <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc-conflict.pdf>
Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, ратифікований у 2003 році <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc-sale.pdf>
- ii. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень. https://treaties.un.org/doc/source/signature/2012/CTC_4-11d.pdf
- iii. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_en.pdf
- iv. Рада Європи, 27 серпня 2012 року, Україна ратифікує Лансаротську конвенцію. https://www.coe.int/t/dg3/children/News/Ukraine-ratification_en.asp
- v. Рада Європи, без дати, Комітет, Ухвалені документи. [https://www.coe.int/en/web/children/lanzarote-committee#%2212441908%22:\[2\]](https://www.coe.int/en/web/children/lanzarote-committee#%2212441908%22:[2])
- vi. Рада Європи, 2019 р., Декларація Лансаротського комітету про захист дітей, які перебувають поза домом, від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. <https://rm.coe.int/declaration-of-the-lanzarote-committee-on-protecting-children-in-out-o/1680985874>
- vii. Платформа знань про цілі у сфері сталого розвитку, Добровільний національний огляд, 2020 р. <https://sustainabledevelopment.un.org/memberstates/ukraine>
- viii. Рада Європи, 19 жовтня 2020 року, Статус члена «Партнерства Біарріц» – ще один шанс для України досягти рівності в забезпеченні прав і можливостей чоловіків і жінок. <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/status-of-a-member-of-the-biarritz-partnership-is-another-chance-for-ukraine-to-achieve-equality-in-ensuring-rights-and-opportunities-for-men-and-wome>
- ix. Європейська мережа омбудсменів у справах дітей. <http://enoc.eu/>
- x. Всесвітня організація охорони здоров'я, 8 червня 2020 року, Насильство стосовно дітей. Ключові факти. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>
- xi. КПД, Зауваження загального порядку № 13 (2011 р.) Право дитини на свободу від всіх форм насильства. https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.13_en.pdf
- xii. Рада Європи, 25 жовтня 2007 року, Серія договорів Ради Європи № 201 Пояснювальна доповідь до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. <https://rm.coe.int/>

- xiii. ЮНІСЕФ, 2020 р., Гендерні виміри насильства щодо дітей та підлітків. Стратегічний документ. Нью-Йорк: ЮНІСЕФ. <https://www.unicef.org/media/92376/file/Child-Protection-Gender-Dimensions-of-VACAG-2021.pdf>
- xiv. Там само.
- xv. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, КПІ ООН, 2006 рік, стаття 3, с. 5.
- xvi. Джонс, Л. та ін., 2012 р. Поширеність і ризик насильства стосовно дітей з обмеженими можливостями: систематичний огляд і метааналіз обсерваційних досліджень. The Lancet. Том 380, випуск 9845, P899-907, 8 вересня 2012 р. [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(12\)60692-8/fulltext#sec25830908e1630](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(12)60692-8/fulltext#sec25830908e1630)
- xvii. Забезпечення безпеки дітей, без дати. Встановлення жорстких міжнародних стандартів захисту дітей. <https://www.keepingchildrensafe.global/> і Забезпечення безпеки дітей, 2014, Розробка політики та процедур захисту дітей https://resourcecentre.savethechildren.net/node/8561/pdf/kcs_developing_10.14.pdf і Центр ресурсів і підтримки для захисту <https://safeguardingsupporthub.org/>
- xviii. Управління медичної інформації та якості охорони здоров'я, без дати, Інспекційні процедури. <https://www.hiqa.ie/guidance-providers/childrens-services/inspection-frameworks>
- xix. Управління медичної інформації та якості охорони здоров'я, без дати, 2019 р. Довідник з регулювання. Довідник для постачальників медичних послуг та персоналу визначених центрів. <https://www.hiqa.ie/sites/default/files/2019-10/Regulation-Handbook.pdf>
- xx. Омбудсмен з прав дитини, Ірландія. <https://www.oco.ie/>
- xxi. Управління з питань стандартів соціального забезпечення, без дати. Послуги для дітей. <https://scsacms.gov.mt/en/Pages/Services-for-Children.aspx>
- xxii. Управління з питань стандартів соціального забезпечення, без дати, публікації. Стандарти соціального регулювання. <https://scsacms.gov.mt/en/Pages/Publications.aspx>
- xxiii. Офіс уповноваженого з прав дитини, Мальта. <https://tfal.org.mt/en/Pages/default.aspx#>
- xxiv. Національний орган нагляду за соціальним забезпеченням та охороною здоров'я, без дати. Соціальне забезпечення. https://www.valvira.fi/web/en/social_welfare
- xxv. Ombudsperson for Children, Finland. <https://lapsiasia.fi/en/what-we-do>
- xxvi. Управління стандартів освіти, послуг і навичок для дітей (Ofsted), 26 березня 2021 року. Керівництво по перевірці послуг, які надає місцева влада для дітей. <https://www.gov.uk/government/publications/>

inspecting-local-authority-childrens-services-from-2018/inspecting-local-authority-childrens-services#introduction

- xxvii. Уповноважений з прав дитини в Англії <https://www.childrenscommissioner.gov.uk/about-us/the-childrens-commissioner-for-england> Уповноважений з прав дитини і молоді в Північній Ірландії. <https://www.niccy.org/> Уповноважений з прав дитини і молоді в Шотландії <https://scypcs.org.uk/> і Уповноважений з прав дитини в Уельсі <https://www.childcomwales.org.uk/>
- xxviii. Інспекція охорони здоров'я і соціального забезпечення, Швеція. <https://www.ivo.se/om-ivo/other-languages/english/about-ivo/>
- xxix. Уповноважений з прав дитини у Швеції. <https://www.barnOmbudspersonen.se/om-webbplatsen/english/>
- xxx. Križ, K. 2020, Захист дітей, створення громадян. Практика спільного захисту дітей у Норвегії і США. Bristol: Policy Press
- xxxi. Всесвітня організація охорони здоров'я, 13 січня 2020 року, Насильство щодо дітей: боротьба з прихованим насильством. <https://www.euro.who.int/en/health-topics/disease-prevention/violence-and-injuries/news/news/2020/01/violence-against-children-tackling-hidden-abuse> і Всесвітня організація охорони здоров'я, 2016 року. Вимірювання і моніторинг національної поширеності жорстокого поводження з дітьми: практичне керівництво. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/317505/Measuring-monitoring-national-prevalence-child-maltreatment-practical-handbook.pdf
- xxxii. ЮНІСЕФ (2020) Посилення адміністративних даних про насильство щодо дітей: проблеми і перспективні практики на основі огляду досвіду країн. ЮНІСЕФ: Нью-Йорк. file:///Users/elaynsammon/Downloads/Admin-data-VAC-publication-English_2021.pdf
- xxxiii. Там само.
- xxxiv. Pålsson, D. (2017) Агенція, що відповідає стандарту? Роль дітей в аудиті шведських закладів інтернатного типу. Соціальна робота з дітьми та родиною, 22: 33–42. doi: 10.1111/cfs.12234.
- xxxv. Для отримання інформації про альтернативну і додаткову комунікацію. <https://www.asha.org/public/speech/disorders/aac/> and World Health Organisation Priority Assistive Products List https://www.who.int/phi/implementation/assistive_technology/EMP_PHI_2016.01/en/
- xxxvi. За матеріалами Керівних настанов для інспектора Ofsted: діти. Оновлення – 26 березня 2021 року. <https://www.gov.uk/government/publications/inspecting-local-authority-childrens-services-from-2018/talking-to-an-ofsted-inspector-children>

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України. Такі дії повинні ґрунтуватися на інформації, отриманій у результаті незалежного моніторингу.

Моніторинговий візит є одним із інструментів здійснення Уповноваженим, його представниками, працівниками Секретаріату Уповноваженого контролю й оцінки стану дотримання прав і свобод дітей.

Ці Методичні рекомендації мають сприяти впровадженню єдиного підходу до проведення моніторингових візитів для усіх, хто бере участь в таких візитах, та підготовки звітної документації.

Методичні рекомендації підготовлені насамперед для співробітників Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також вони стануть у нагоді працівникам державних і недержавних організацій та інституцій, які спеціалізуються у сфері захисту прав дитини, а також урядовцям, керівникам і фахівцям центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, - усім, кого цікавлять питання моніторингу дотримання прав дітей.

www.coe.int

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. Вона нараховує 47 держав-членів, включно з усіма державами-членами Європейського Союзу. Усі держави-члени Ради Європи приєдналися до Європейської конвенції з прав людини – договору, спрямованому на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції у державах-членах.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE